

LA CONDEMNNA FEMENINA EN DUES OBRES DE LITERATURA MEDIEVAL

Anàlisi comparativa des de la perspectiva de gènere de *Lo somni*
de Bernat Metge i del *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio

Montse Sànchez Borrachero

Treball de final de grau de Llengua i Literatura Catalanes

Universitat Oberta de Catalunya

Reus, juny de 2018

Directora: Antònia Carré-Pons

Agraïments

Amb aquest treball culmina una llarga etapa d'estudi que vaig iniciar en paral·lel al naixement del meu segon fill ja fa gairebé onze anys.

Ha estat gràcies a la generositat i comprensió de la meva família, el meu marit Jordi i els meus fills Sílvia i Pau, que he pogut reeixir en aquest projecte tot i les dificultats òbvies que presenta qualsevol repte acadèmic plantejat a llarg termini.

No voldria deixar passar l'oportunitat d'agrair la professionalitat i la implicació del professorat de la UOC que m'ha acompanyat durant aquesta etapa contribuint a l'assoliment d'uns coneixements que m'acompanyaran tota la vida.

Finalment i no per això menys important, un agraïment especial a la meva tutora del TFG l'Antònia Carré per la seva dedicació, paciència i mestratge.

Abstract

El debat sobre la condició femenina en l'àmbit de la literatura en llengua vulgar que s'inicia a partir del segle XIII propicia l'aparició d'una sèrie de tòpics literaris, que s'integren progressivament en la tradició literària medieval, en què la dona esdevé el centre d'interès des d'una doble perspectiva, profeminista o antifeminista. Aquest fet afavoreix un posicionament literari de diferents autors de l'època els quals adscriuen la seva obra en un dels bàndols proposats, sense que això impliqui necessàriament una alineació ideològica amb el postulat defensat.

En aquest sentit, les obres el *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio i *Lo somni*, de Bernat Metge esdevenen un paradigma literari en què la mirada misògina impregna gran part del discurs. Des d'aquesta perspectiva, l'interès d'aquest estudi se centra en la proposta d'aprofundir, per mitjà de l'anàlisi de les obres de Boccaccio i Metge, en les característiques de la literatura misògina medieval des de la voluntat d'afavorir noves vies de reflexió sobre la condició femenina en la literatura i en la societat de l'edat mitjana. Així, una anàlisi comparativa des d'una perspectiva de gènere que vinculi els elements temàtics i estilístics ens permetrà d'una banda, definir les sinergies literàries que connecten amb l'aversion femení en ambdós textos i, de l'altra, confrontar els elements analitzats amb exponents literaris femenins de temàtica amorosa amb l'objectiu d'establir-hi factors de vinculació.

Paraules clau: Boccaccio, Metge, literatura medieval, dona, misogínia.

Índex

1. Introducció.....	5
2. Estudis de gènere: estat de la qüestió.....	6
3. Intertextualitat entre la tradició literària clàssica i la medieval.....	8
3.1. El debat sobre la condició femenina en la literatura de la baixa edat mitjana.....	11
3.2. La misogínia com a recurs literari en la tradició medieval.....	14
4. La condemna femenina en les obres el <i>Corbaccio</i> de Giovanni Boccaccio i <i>Lo somni</i> de Bernat Metge.....	16
5. Anàlisi comparativa des de la perspectiva de gènere del <i>Corbaccio</i> i <i>Lo somni</i>	18
5.1. Literatura imitativa i fonts clàssiques.....	19
5.2. La sàtira misògina en el <i>Corbaccio</i> i <i>Lo somni</i>	23
5.3. Els vicis femenins.....	24
6. La ploma femenina com a contrapunt al discurs misogin.....	36
7. Conclusions.....	38
8. Bibliografia.....	39

1. Introducció

Al llarg del segle XIII, la condició femenina esdevé pedra d'ensopec per una societat que —emplaçada en els preceptes de la cristiandat— es mostra reticent al despertar de les dones les quals han estat relegades als confins de la submissió i l'enclaustrament.

El debat sobre la dona s'imposa de la mà de la literatura misògina —que té els seus precedents en la tradició patristica i clàssica— i que impregna progressivament l'horitzó de l'Occident europeu: des dels tractats pedagògics i morals en pro d'una feminitat correcta fins als atacs versificats més corrosius i punyents envers la condició femenina, el discurs antifeminista es rebel·la adoptant diferents formes i motius.

Paradigma de la literatura misògina, el *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio forma part del corpus literari consagrat a l'atac femení que beu d'una tradició precedent alhora que esdevé font d'inspiració per a manifestacions posteriors, com és el cas dels llibres III i IV de *Lo Somni* de Bernat Metge, forjats a partir de la dialèctica boccacciana.

El context literari dominat pel discurs misogin reclama la vindicació femenina que arriba de la mà de l'escriptura com a via d'expressió d'un univers femení contingut per una repressió que, paradoxalment, motiva i possibilita la visibilitat femenina en el món de les lletres.

Conscients que la dimensió literària del *Corbaccio* i *Lo somni* abasta diversos àmbits d'interès, hem delimitat el nostre estudi a l'anàlisi del discurs misogin que caracteritza les obres per tal d'establir un criteri coherent amb l'objectiu originari del nostre treball. L'interès d'aquest estudi se centrarà, per tant, en l'anàlisi de la condemna femenina — manifesta com a resultat d'un desengany amorós— en el *Corbaccio* i en els llibres III i IV de *Lo somni* des d'una triple perspectiva que reclama, primer de tot, la contextualització dels referents misògins que per la via de la intertextualitat connecten la tradició clàssica i la medieval i analitzar com aquesta transmissió cristal·litza en el debat sobre la condició femenina que origina, al seu torn, una doble corrent literària: l'antifeminista representada pel discurs misogin —objecte d'estudi d'aquest treball— i la profeminista— a la qual ens referirem breument en aquest treball— liderada entre d'altres pel debat intel·lectual conegut amb el terme *querelle des femmes*. En aquest sentit, considerem interessant destacar com la vinculació de referents històrics possibilita un contenciós sobre la figura femenina d'un impacte considerable en la tradició receptora —la medieval— i amb una repercussió que arriba fins a la meitat del segle XVIII.

D'altra banda, centrarem l'atenció en la part que constituirà el cos del treball: l'anàlisi comparativa des de la perspectiva de gènere del *Corbaccio* i els llibres III i VI de *Lo somni*. En aquest sentit, ens interessa destacar els elements característics de la literatura misògina presents en ambdues obres que ens permetin establir una vinculació amb els seus precedents literaris. Posteriorment, centrarem la mirada en la descripció dels vicis femenins des del punt de vista del discurs misogin, per tal de definir un marc de referència comú a fi d'escatir, si s'escau, les variables que es presentin en ambdós textos.

Finalment, deixarem espai per la reflexió sobre el paper de la dona en l'àmbit literari — com a contrapunt al discurs misogin— a través de la descripció de dues figures rellevants pel seu llegat literari en pro de la defensa dels valors femenins: Christine de Pizan i Isabel de Villena.

2. Estudis de gènere: estat de la qüestió

El present treball presenta una estructura dividida en tres blocs en què convergeixen diferents aspectes interrelacionats vinculats a través del discurs antifeminista que s'origina en el marc del debat sobre la condició femenina en l'àmbit literari medieval a partir del segle XIII i del qual són una bona mostra les obres el *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio i els llibres III i IV de *Lo somni* de Bernat Metge.

La preocupació per qüestions vinculades al gènere ha augmentat de manera progressiva en la darrer part del segle XX, un fet que ha propiciat la proliferació d'estudis sobre aquest àmbit a partir de diferents àrees i disciplines. Davant el repte d'abordar el tema des d'una perspectiva sòlida, resulta del tot necessari establir uns criteris de selecció que incloguin les obres més rellevants, ja sigui per la seva profunditat d'anàlisi, per la vinculació amb el tema que estudien o perquè la seva publicació va representar una fita important en els estudis de gènere de l'edat mitjana.

Per a l'elaboració del primer bloc del treball, centrat en l'estudi de les característiques de la literatura medieval en el context del debat sobre la condició femenina (i els discursos antifeministes i profeministes derivats d'aquesta controvèrsia), hem seleccionat una sèrie d'assajos que pel seu interès ens permetran enfocar correctament el

tema. En primer lloc, tindrem en compte volums que ens acostaran a l'origen i les característiques de la literatura medieval, com ara l'estudi proposat per Albert Hauf i Albert Rossich al segon volum de l'obra *Panorama crític de la literatura catalana I-II: Edat mitjana* (2010-2011) i l'obra de Lola Badia, *Història de la literatura catalana*. Vol. 2. Literatura medieval, segles XIV-XV.

D'altra banda, des de la perspectiva de la realitat femenina en el context literari i social de l'edat mitjana, Robert Archer presenta un assaig molt pertinent sobre la qüestió, *Misoginia i defensa de las mujeres* (2001), en què presenta una antologia de textos d'autors clàssics i medievals que reflecteixen aquesta doble visió sobre la condició de la dona. D'altra banda, destaca l'obra del mateix autor, Archer, *La cuestión odiosa: La mujer en la literatura hispánica tardomedieval* (2011) en la qual l'autor se centra en els canvis en el context social, ideològic i acadèmic que han condicionat la visió sobre la dona en la literatura hispànica medieval. Així mateix, resulta interessant l'article d'Isabel de Riquer, "Mala domna i dona del mal: el rebuig de l'estimada infidel per part dels trobadors i dels poetes catalans de l'edat mitjana" (2005), en què l'autora centra el focus en la misogínia des d'una perspectiva particular i centrada únicament en la dona estimada (excloent-ne així la resta de fèmines).

Un altre estudi de gran rellevància des del punt de vista de la interpretació de l'evolució femenina en el context medieval és l'assaig *Historia de la mujeres en Occidente* Vol. 2 (1992) de George Duby i Michelle Perrot, en què els autors estudien l'evolució de la dona en la societat medieval a través d'una anàlisi polièdrica de la seva figura i els seus àmbits d'interacció. La rigidesa en el control sobre la conducta de la dona per part del clergat i el protagonisme d'aquesta en l'esfera familiar, social i cultural, esdevenen forces en tensió que reflecteixen la seva màxima dimensió a través dels diferents apartats que configuren aquesta magnífica obra.

Pel que fa al segon bloc del treball, centrat íntegrament en la contextualització i descripció de les obres estudiades, el *Corbaccio* i *Lo somni*, i la seva anàlisi comparativa des d'una perspectiva de gènere, comptem, a banda del suport de les edicions de les dues obres de referència, *La elegia de doña Fiameta; Corbacho* (1989) de Boccaccio i *Lo somni* (1999) de Metge, amb la traducció catalana medieval del Corbatxo, obra de Narcís Franch i editada l'any 1935, la qual destaca especialment pel seu valor estilístic. Pel que fa a la contextualització de Boccaccio i la seva obra resulta

interessant encara l'aportació de Vittore Branca al seu assaig, *Boccaccio y su época* (1975). Quant a l'obra de Bernat Metge, destaca l'article d'Antonio Vilanova, "La génesis de *Lo somni*" de Bernat Metge (1957-1958) a través del qual l'autor centra el seu interès en els precedents literaris clàssics de què es nodreixen el *Corbaccio* i *Lo somni*, especialment pel que fa als elements de caràcter al·legòric presents en ambdues obres. Resulta igualment pertinent l'estudi de Badia "Bernat Metge i els "auctores": del material de construcció al producte elaborat" (1992) pel que fa a la identificació d'alguns fragments de *Lo somni* amb textos d'autors clàssics, com ara Sèneca.

Finalment, quant al tercer bloc del treball, centrat en la contraposició entre la visió literària femenina i masculina —representada en aquest cas per Boccaccio i Metge— en el context amorós, resulta interessant l'aportació de les obres que tracten, des d'una perspectiva femenina, la relació de la dona amb els diferents estaments de la societat. En aquest sentit destaquen *La ciudad de las damas* (1999) en què la seva autora Christine De Pizan —escriptora de la cort— desplega tot un manifest feminista contra l'atac social i literari a què les dones medievals han de fer front. Per acabar, també resulta interessant destacar l'obra de Wade *La mujer en la edad media* (1986) especialment, des de la perspectiva de la recuperació de figures femenines representatives de l'edat mitjana.

3. Intertextualitat entre la tradició literària clàssica i la medieval

La literatura en l'edat mitjana és concebuda com un procés de reescriptura i d'al·lusió constant a precedents literaris que formen part de la tradició. De fet, és des d'una voluntat de reconeixement i admiració a l'*auctoritas* que els autors malden per imitar-los alhora que integren part del seu discurs en el si de les seves obres. Des d'aquesta perspectiva, la literatura no esdevé pas una via d'expressió particular, sinó que s'erigeix com un element de cohesió social i de transmissió de saviesa enfront l'individualisme i l'originalitat com bé argumenta Soler "així, s'entén que l'anècdota i el cas personal no són apreciables si no tenen un valor exemplar, generalitzable" (Soler, 2003:16).

Si bé els grans temes sobre els quals s'articula tradicionalment el relat literari medieval giren al voltant de la figura de Déu, l'èpica cavalleresca i l'amor, és gràcies a la traducció -al llarg dels segles XIII, XIV i XV- a llengües vulgars d'obres llatines procedents d'autors antics i moderns com ara Juvenal, Ciceró, Ovidi i posteriorment, Boccaccio o Petrarca, que aquests han esdevingut grans referents en la poesia i la prosa de molts dels exponents literaris medievals, com és el cas d'Ausiàs March, Joan Roís de Corella o Bernat Metge. Des d'aquest punt de vista, "la literatura en vulgar s'haurà de definir des d'aleshores en relació i en contrast amb la llatina; manifestarà sempre més una admiració sense reserves i un sentiment d'inferioritat -més o menys tòpic- cap als clàssics." (Soler, 2003:15).

Aquest fet representa un cavall de batalla per al clergat, el qual menysté la literatura llatina per la seva naturalesa pagana i, sobretot, pel poder que li atorga l'autoritat dels clàssics que la configuren. En aquest sentit, el dominicà fra Vicent Ferrer esdevé un dels grans exponents de la crítica de la literatura per mitjà dels seus sermons, especialment la procedent de la tradició clàssica, la qual qüestiona i menysté en favor de les fonts literàries cristianes.

"Aquesta paraula viva és la sancta Escriptura que quan un preïcador preïca la santa escriptura, e no cure de poetes, Virgili, Dantes, ne d'aquelles cadències". (Ferrer, 1984:72).

Un dels elements que possibilita una relació d'intertextualitat entre algunes obres medievals catalanes i els seus precedents clàssics és la visió sobre la condició femenina en el context de la literatura, que en l'edat mitjana parteix, de nou, d'una apel·lació directa a la veu de l'*auctoritas* arrelada a la tradició bíblica i grecolatina que esdevé font d'inspiració i base de reescriptura per a l'home medieval. Aquesta qüestió enceta dues línies de discussió antagoniques envers la figura femenina, el profeminisme¹ que es postula a favor de la dona, i l'antifeminisme que centra el seu discurs literari en la misogínia i l'atac femení. Certament, l'empremta d'aquest debat queda reflectida en diferents testimonis literaris que ofereixen una clara posició de defensa envers la condició femenina, com ara el *Triunfo de les dones* de Joan Roís de Corella: "Es tracta d'una argumentació de forma epistolar en què Veritat, dona, es dirigeix al col·lectiu

---

1 Emprem *profeminisme* en referència a la "defensa dels valors femenins" considerant la distància cronològica que marca la contemporaneïtat del terme *feminisme*, entès com a moviment de defensa dels drets femenins i socials sorgit al segle XIX. Així mateix, utilitzarem el terme *antifeminisme* en referència a "l'atac contra els valors femenins" i com a sinònim i alternativa a *misogínia*.

femení per demostrar que elles són més perfectes que els homes” (Cantavella, 1992:39). Al mateix temps, des d’una perspectiva més espiritual i inserida tanmateix dins de l’àmbit del profeminisme, destaca la *Vita Christi* d’Isabel de Villena, una obra en què l’abadessa assimila, des d’una concepció molt personal, la vida de Jesucrist en la de la verge Maria, com a via de dignificació femenina.

Tanmateix, i sense voluntat de menystenir el valor intel·lectual que caracteritza les mostres literàries profeministes, és el discurs misogin present en la literatura medieval el tema que esdevé el centre del nostre interès, ja que possibilita la permeabilitat de conceptes que guarden una vinculació directa amb les obres literàries que analitzarem en aquest estudi.

Un dels primers textos en què ja s’albira una incipient expressió antifeminista és la *Bíblia*. Només cal que llegim el capítol 2 del *Gènesis* dedicat al mite de la creació de l’home i la dona representats per Adam i Eva— on aquesta és creada a partir de la costella d’Adam i definida amb relació a ell—, el qual representa un dels exemples més flagrants de l’evidència d’una supeditació de la dona envers l’home. Els exemples antifeministes de la *Bíblia* són constants, com així ho corrobora Archer (2001:21). Quant a la tradició clàssica, un dels testimonis literaris a considerar són les *Metamorfosis* d’Ovidi, escrites l’any 8 dC, en el qual circulen una sèrie de tòpics antifeministes en què la dona apareix, a voltes, com a víctima submissa d’una passió amorosa que no sap controlar i, de vegades, com a botxina sense possibilitat de redempció, un fet que s’evidencia en el següent fragment del llibre XI dedicat a la mort d’Orfeu, en què les mènades (adoradores del déu Bacus) apareixen descrites com a éssers abominables, culpables de l’assassinat del cantor Orfeu i dels animals que l’acompanyaven:

“Les dones enfurides van agafar les eines, van esquarterar els bous de banyes amenaçadores i van córrer totes a matar el cantaire; ell estenia els braços i pronunciava paraules que, aleshores per primera vegada, no tenien cap efecte; res no commovia amb la seva veu; les dones sacrílegues el van matar [...]” (Ovidi, 2012:392).

Pel mateix fet destaquen les *Sàtires* de Juvenal, escrites a finals del segle I. A la sàtira VI Juvenal fa una crítica explícitament misògina contra la condició femenina, com descriu Archer: “La sàtira VI de Juvenal, citada esporàdicament en los textos hispánicos ejerció mucha influencia en la tradición europea. En esta obra, el poeta ataca

a las matronas de Roma acusándolas de todo tipo de vicio y de fealdad moral y física” (Archer, 2001:22).

Segons la lògica de la intertextualitat, no resulta estrany que tot aquest discurs hagi deixat un pòsit literari que ha perviscut en el temps i que ha esdevingut espill de textos en el segle XIV, com els de Boccaccio qui bevia, entre d’altres autors, de Juvenal per descriure l’univers femení: “En la denuncia de las mujeres que se realiza en la obra [el *Corbaccio*] es patente la influencia de Juvenal al igual que en el capítulo que dedica a describir las costumbres de las mujeres en otro libro, el *De casibus virorum illustrium*.” (Archer, 2001:106).

De la mateixa manera, a l’hora de bastir *Lo somni* Metge s’emmiralla en un seguit de referents clàssics com ara Ciceró, Ovidi o Virgili i també, com assenyalarem al llarg d’aquest estudi, del seu precedent literari més recent, Boccaccio, una dada que ja apunta Lola Badia al pròleg de l’obra editada l’any 1999: “Així *Lo somni* extracta algunes obres del Boccaccio de la maduresa: el *Corbaccio*, a la diatriba antifeminista de la segona part del llibre III, i les compilacions llatines d’erudició clàssica *De claris mulieribus* i *De genealogia deorum*, en diversos indrets dels llibres III i IV.” (Badia, 1999:33).

3.1. El debat sobre la condició femenina en la literatura de la baixa edat mitjana

La discussió literària envers els valors femenins, té el seu origen en les *quaestiones* escolàstiques que tenien lloc a les aules universitàries, probablement des del segle XII (Cantavella, 1992). En aprofundir en les diferents teories que apunten a les arrels de l’antifeminisme medieval existeixen precedents que connecten amb testimonis de la tradició patristica i clàssica com a germen d’aquest corrent:

“[...] cuándo se investigan las raíces de ese antifeminismo medieval, un original pasaje obligatorio se remonta a la antigua ley judía y al crepúsculo de la cultura griega. En este caso, se sabe cuando Hesíodo (c.750 a.C) maldecía la plaga del mal, introducida en el mundo a través de la mujer. Ovidio (43 a.C-18 d.C) [...] constituye un nombre obligatorio en la larga lista de antiguas y tradicionales sátiras contra la mujer. Otra importante dirección, [...] son los antiguos estudios de fisiología i de etimología. Aristóteles (384-322 a.C), *generatione animalium* y Galeno (131-201), en su *De usu partium* (finales del siglo II), subestimaron el cuerpo femenino como deformado e

impuro, ante la perfección del cuerpo masculino, con sus eficaces propiedades generativas y intelectivas.” (Louzada, 2010:75).

Tanmateix, aquests postulats no deixen cap rastre significatiu en la dialèctica de la lírica trobadoresca més enllà d'alguns testimonis aïllats a què fa referència Cantavella: “En queda la tenso entre el Monjo de Montaudon i Marcabré, a propòsit d'”Amors”, per bé que les acusacions –mentida, traïció, baixesa moral, grans homes decebuts...– indiquen que és la dona la jutjada. També es coneix la desenganyada *canço* de Bernat de Ventadorn, “Can vei la lauzeta mover”.(Cantavella, 1992:19-20).

En qualsevol cas, la dialèctica sobre la condició femenina que connecta d'una manera més directa amb la configuració d'un corpus literari pro i antifeminista evoluciona paral·lel a les manifestacions literàries en llengua vulgar, a partir del segle XIII.

Les primeres mostres literàries situen l'origen de la polèmica a França, amb l'aparició de textos com el *Chastie-Musart*, escrit entre els anys 1250 i 1300. Es tracta d'un poema satíric en què l'autor anònim caricaturitza obertament la dona com a culpable del seu desengany amorós alhora que presenta la figura de Maria Magdalena com a model femení per excel·lència. Segueixen la cronologia composicions com ara, *Le Blasme des fames*, *L'Évangile aux femmes* o les *Lamentationes* de Matheolus –traduït al francès per Lefèvre un segle després– entre d'altres, els quals comparteixen el mateix esperit de condemna femenina. Al mateix temps sorgeixen una sèrie de textos moralitzadors, com ara els *contempus mundi*, una sèrie de poemes que malden per imposar als laics un discurs a favor de la vida monacal a partir del menyspreu de la societat i de tot allò que la conforma, inclosa la dona.

Que el debat sobre la dona és una qüestió d'interès ho demostren els diferents textos pro i antifeministes que proliferen a finals del segle XIII arreu de l'Occident llatí. En el context del territori català destaca, d'una banda, el *Maldit Bendit* escrit l'any 1271 per Cerverí de Girona, a través del qual el trobador estableix un diàleg –una *tenso*– amb una veu imaginària sobre les qualitats i maldats de la condició femenina; el relat dels defectes femenins és adoptat per Cerverí, exercint la segona veu de rèplica profeminista, un recurs que converteix l'obra un mateix espai de debat:

“Si elles fan cortesia, despeses generoses, liberalitat, també provoquen la vilania, la traïció, la maldat. Si podeu ensenyar-me tres homes que les dones hagen salvat, jo us en mostraré mil morts (vs.365-374). A veure si us ve a la memòria un mal, un patiment, una guerra que no haja provocat la dona (vs. 375-380)”. (Cantavella: 1988-89:25).

D'altra banda, destaca la prosa moral de Francesc Eixemenis condensada en l'obra *Libre de les dones* escrit a la darrerria del segle XIV, un manual d'instrucció femení que inclou arguments pro i antifeministes en joc d'equilibris ben calculat.

L'arrelament a la tradició grecolatina i patristica –que podem vincular de nou, amb el concepte d'intertextualitat com un contínuum entre tradicions– s'evidencia en molts dels textos misògins en els quals es troben reminiscències de Juvenal, Ovidi, Sant Jeroni o Salomó, entre d'altres. Al mateix temps i des d'una visió reduccionista, Louzada afegeix: “De la inmensa cantidad de textos misóginos medievales, es consenso, más o menos general, entre los estudiosos del tema, que los escritos de Teofrasto (c. 372-288), de san Jerónimo (c. 342-420) y de Walter Map (1140-c. 1209) constituyen referencia clásica” (Louzada, 2010:74).

En l'evolució de la programàtica literària misògina destaca la segona part del *Roman de la Rose*, escrita per Jean de Meun a la darrerria del segle XIII, no pel fet d'inserir-se en la categoria de composició estrictament antifeminista sinó per la seva repercussió i protagonisme en la *Querelle de la Rose*² promoguda per Christine de Pizan un segle més tard, com bé apunta Cantavella: “La importància de l'obra per al nostre debat es deu encara més a l'extraordinària fama de què gaudí que no pas a l'extensió de les seues crítiques a la dona. En realitat aquestes, tot i ser considerables, apareixen entre molts altres temes i no d'una manera protagonista. Però fou juntament aquest llibre el principal centre d'atenció del contenciós que, en el pas del XIV al XV, enfrontà Christine de Pizan i altres intel·lectuals coetanis” (Cantavella, 1992:21). En efecte, entre els segles XIV i XVIII té un lloc un debat intel·lectual i literari arreu de l'Europa medieval conegut amb el terme de *querelle des femmes*, en què es qüestionen els models literaris antifeministes tradicionals –com és el cas de l'obra de Jean de Meun, abans esmentada– alhora que es reivindiquen els valors socials i intel·lectuals femenins per mitjà de diversos textos i manifestacions públiques a través de tertúlies, una de les quals fou protagonitzada per primera vegada per una dona, l'escriptora Christine de Pizan, a qui ens referirem posteriorment.

---

2 Debat intel·lectual desenvolupat a París per Christine de Pizan i tres prohoms de l'àmbit eclesiàstic, a inicis del segle XV sobre la vigència del *Roman de la Rose* i les qualitats literàries del seu autor, Jean de Meun. (Adrián, 2008:27-28)

Resulta interessant destacar en aquest punt que, malgrat la repercussió literària de què gaudí el debat pro i antifemenista entre els segles XIII i XV, aquest no va incidir de forma contundent ni significativa sobre l'estament femení i la seva situació en la societat medieval. De fet, Cantavella al·ludeix al fet que la popularitat d'aquest debat es degué possiblement a la trivialitat que representava respecte d'altres temes més espinosos: “Podem buscar la causa d'aquesta popularitat en el fet que, al cap i a la fi, el debat sobre la dona era menys conflictiu que altres –pensem per exemple, en una qüestió tan delicada a l'època com la Immaculada Concepció –.” (Cantavella, 1992:18).

3.2. La misogínia com a recurs literari en la tradició medieval

Considerant les convencions literàries pròpies de l'edat mitjana –hereves, sens dubte, d'una concepció sobre la literatura vinculada a la constant apel·lació de l'*auctoritas*– no és d'estranyar que els autors medievals adaptessin el seu discurs en funció d'uns interessos determinats, allunyats de posicionaments personals.

Les referències clàssiques, com hem vist, configuren una part essencial de l'arquitectura literària misògina que, amb gran fortuna, s'estengué arreu d'Europa a partir del segle XIII. Algunes d'aquestes fonts es troben encastades en el relat despectiu i la descripció de les característiques femenines que el discurs misogin malda per amplificar a través de l'exageració i la sàtira.

En aquest sentit, trobem per exemple descripcions grotesques que assimilen la dona a un ésser de naturalesa perversa i pecadora, producte del dimoni com apunta el bisbe i poeta Marbode de Rennes en el seu *Liber decem capitulorum*, a inicis del segle XII:

“Entre las innumerables trampas que el astuto enemigo [el diablo] ha tendido a todos los senderos y campos del mundo, la mujer es la más grande y de la que casi nadie puede escapar. Ésta, triste cabeza, malévolas estirpe, linaje corrupto, engendra muchos escándalos por todo el mundo, provoca disputas, riñas y crueles sediciones, lleva a la guerra a viejos amigos, separa afectos y enemista a padres; [...] Es un sexo envidioso, liviano irascible, avaro, desmedido en la bebida y de vientre voraz [...]” (Puig, 1995:104105).

La motivació dels arguments literaris d'atac és, generalment, propiciada pel desengany amorós. Cal advertir que des del punt de vista medieval l'enamorament era considerat una malaltia clínica amb efectes somàtics evidents: “Visto desde esta perspectiva, el

amor en el sentido literario y cortés era sobretudo la pasión frustrada y malsana que producía los efectos que tantas veces se describen en la literatura y que corresponden a la condición clínica del *amor hereos*: la amarillez, el insomnio, el devaneo, la pérdida de apetito, el comportamiento obsesivo.” (Archer, 2001:40).

D'altra banda, hi ha el refús al matrimoni que Archer defineix amb el terme “misogamia”: “La preocupación con el celibato originó la proliferación de textos que, más que misóginos, son misogámicos. El propósito de estos textos es presentar, muchas veces con ironía, las desventajas (*molestiae*) del matrimonio.” (Archer, 200-1:30-31).

Jaume Roig, el gran misogin de la literatura catalana medieval, al llibre III de l'*Espill* ja apunta en aquesta direcció quan en veu de Salomó se serveix d'un relat bíblic per avisar el protagonista sobre quines podrien ser les conseqüències del seu casament:

“Bé crec que et recordes dels set marits joves, ardits, lascius i libidinosos, galants i ximpls, enamorats d'una donzella que era la filla molt bella de Ragüel, l'israelita i com del primer fins al darrer van ser trobats morts al costat d'ella ofegats. El que havia passat abans ho van saber tots, però no es van abstenir de fer el casament, amb tota follia. Per això van sucumbir i tots van morir.”(Roig, 2006: 293-295).

Amb freqüència, l'estructura dels textos misògins presenta, un doble marc narratiu intern en què en primer terme hi ha una diatriba contra la dona – generalment, com a conseqüència d'un desengany amorós– per posteriorment retractar-se a favor de les bones dones i la Mare de Déu, qui esdevé, en definitiva, el model femení per excel·lència.

En altres casos, el mateix autor construeix un doble discurs pro i antifeminista que deriva en la creació de relats antagònics a través dels quals defensa postulats contraposats demostrant d'aquesta manera una independència ideològica envers el relat elaborat.

La constatació d'aquesta dualitat narrativa, la trobem en Boccaccio el qual, si bé a *De mulieribus claris* elogia la figura femenina –a través de la presentació d'un catàleg de fèmnes il·lustres dels àmbits de la història, de la mitologia i de les lletres– per contra, al *Corbaccio* construeix un relat declaradament misogin a través del qual blasma les dones pels seus vicis i per la seva natura malvada.

Un altre exemple literari que demostra que es pot escriure des dels dos bàndols, –pro i antifeminista– és Bernat Metge, el qual es desmarca a *Lo somni* d’una identificació amb un posicionament que evidenciï la seva veritable ideologia envers la condició femenina. Aquest fet es reflecteix en l’elaboració d’un doble discurs contingut en la mateixa obra, a través de la qual assistim a una crítica misògina proferida per Tiresies al llibre III, que és contrarestada pel narrador —l’alter ego de l’autor—, amb una lloança dirigida al sexe femení, al llibre IV.

4. La condemna femenina en les obres el *Corbaccio* de Giovanni Boccaccio i *Lo somni* de Bernat Metge

El refús femení inserit en el context del debat sobre la condició femenina ha deixat, com hem vist, rastres inequívocs en el llegat literari de la baixa edat mitjana. Aquesta és una empremta que es reconeix en l’essència del *Corbaccio* de Boccaccio i que té reminiscències en altres obres, d’entre les quals destaca *Lo somni* de Bernat Metge.

Escrita entre els anys 1354 i 1355 en plena maduresa de Boccaccio –qui ja gaudia d’un gran prestigi avalat per una prolífica trajectòria literària de la qual destaca la seva obra més representativa, el *Decameron*– el *Corbaccio* s’insereix en la darrera etapa literària de l’humanista italià, segons la cronologia traçada per Gómez (Boccaccio, 1989: 9-10).

Parlar aquí d’amor i de l’univers femení implica necessàriament referir-nos a l’expressió del desengany amorós i d’una crítica ferotge contra les dones com a elements essencials i característics del *Corbaccio*. La condemna femenina que caracteritza el relat es rebel·la obertament en el context d’un somni en què l’esperit del difunt marit de la viuda que el protagonista pretén – la qual l’ha refusat per mitjà de la mofa i el descrèdit– és enviat per la bondat d’una divinitat angelical al *laberint de l’amor* –un indret inhòspit i salvatge– on es troba fent penitència el protagonista, per allisonar-lo sobre la natura malvada de les dones i les conseqüències que l’enamoramament comporta:

“Debías, pues, ver que el amor es una pasión cegadora del ánimo, desorientadora del ingenio, desvirtuadora y aún privadora de la memoria, disipadora de las terrenas facultades, debilitadora de las fuerzas del cuerpo, enemiga de la juventud y de la vejez muerte, engendradora de los vicios y

habitante de los pechos vacíos; una soca sin razón y sin orden y sin estabilidad alguna, un vicio de las mentes enfermas y abismadora de la humana libertad.” (Boccaccio, 1989:204)³.

Tot aquest relat que parteix de l’amor –i el consegüent desengany amorós– com a fil conductor, es veu complementat pel blasme femení que impregna les acurades descripcions dels vicis i deficiències inherents a la natura femenina, amplificant així, el discurs misogin del relat:

“La mujer es una animal imperfecto, agitado por mil pasiones desagradables y abominables hasta en el recuerdo [...] Ningún otro animal es menos limpio que ella, ni el puerco cuándo más revolcado está en el lodo, llega a su suciedad [...]. Ellas, abundantes en malicia, la cual nunca suplió sino que aumentó el defecto, considerada su ínfima y baja condición, mediante ella ponen todo su cuidado en hacer crecer su estatura.” (Bocaccio, 1989:205-206).

Resulta necessari al·ludir de nou al concepte d’intertextualitat entre tradicions literàries a l’hora d’establir un paral·lelisme –pel que fa al tractament de la condició femenina– entre el *Corbaccio* i *Lo somni* de Bernat Metge especialment, ja que l’obra de Boccaccio esdevé una font directa –i a voltes, literal– de *Lo somni*, un fet que es manifesta específicament en els capítols III i IV de l’obra, els quals s’emmarquen dins del domini dels tòpics de la misogínia medieval. I és que Metge, seguint els preceptes de la *imitatio*, converteix la seva obra en un calidoscopi de referents literaris que abasten des de la tradició grecoromana fins a exponents més propers a la seva època, com és el cas de Boccaccio.

Lo somni (1398-1399) consta de quatre llibres, construïts a partir d’una estructura dialògica. Els personatges que dialoguen són quatre: el protagonista i narrador, a qui anomenarem Bernat —per no confondre el personatge literari amb la persona real de Bernat Metge—, l’esperit del rei Joan I —mort fa poc, el 1396— i dues figures de la mitologia grega: Orfeu i Tirèsies. En cada un dels llibres, els personatges implicats discuteixen sobre un tema concret, exposant opinions contraposades. Al llibre I, Bernat i l’esperit de Joan I debaten sobre la immortalitat de l’ànima. Al llibre II, els mateixos protagonistes reflexionen sobre la necessitat i el sentit de l’obra. A la primera part del llibre III, Bernat i Orfeu parlen sobre l’infern i el paper de la poètica antiga a l’altre món. El que ens interessa en especial és, però, la segona part del llibre III i tot el llibre IV, en què Bernat discuteix amb Tirèsies sobre la condició femenina. És Tirèsies qui

---

3 Faig servir la traducció castellana de Gómez (1989).

ressalta la maldat pròpia de la natura femenina amb unes paraules que recorden directament el *Corbaccio*:

“Fembra és animal imperfet, de passions diverses, desplaents e abominables passionat, no amant d’altra cosa sinó son propi cos e delits; e si los hòmens la miraven així com deurien pus haguessen fet çó que a generació humana pertany, així li fugirien com a la mort”. (Metge, 1999: 126-127).

Però al llibre IV, Metge malda per equiparar la condemna femenina, pronunciada per Tirèsies al llibre III, amb una crítica equivalent dels vicis masculins alhora que defensa i justifica algunes accions i comportaments del sexe femení:

“Dius que no són netes [les dones]. No sé conèixer que els hòmens sien més nets, si doncs no entens haver parlat dels accidents naturals⁴, e saps bé que de les coses que naturalment vénen, no deu ésser algú lloat o vituperat, car no estan en franc arbitre. Quan a mon juí, pus dispostes són les dones que els hòmens a fer netes les coses immundes”. (Metge, 1999:163).

Així, si Giovanni Boccaccio va necessitar escriure dues obres per blasmar i lloar les dones, més de cinquanta anys després Bernat Metge amb una de sola en va tenir prou.

5. Anàlisi comparativa des de la perspectiva de gènere del *Corbaccio* i *Lo somni*

L’anàlisi dels elements que configuren el discurs antifeminista en la literatura medieval contribueix, sens dubte, a obrir noves vies de reflexió sobre la figura femenina i el seu paper en la societat de l’edat mitjana. És des d’aquesta voluntat, que ens proposem elaborar una anàlisi comparativa, des d’una perspectiva de gènere, entre el *Corbaccio* i els llibres III i IV de *Lo somni*, —els quals per la seva vinculació amb la misogínia literària medieval esdevenen centre d’interès en aquest estudi— a fi de determinar les sinergies que connecten amb l’aversion femenina en ambdues obres.

Per aquesta comesa recuperarem la reflexió sobre les relacions d’intertextualitat entre els textos que ens ocupen i els seus precedents clàssics per tal de donar una visió global sobre el contínuum literari i estilístic dels *topoi* misògins que conflueixen en ambdues obres.

---

4 Terme que fa referència a la menstruació femenina, la qual era considerada en l’edat mitjana un accident natural propi d’un ésser imperfet.

Al mateix temps, aquest recorregut ens durà a contextualitzar els elements que caracteritzen el discurs antifeminista —que es manifesta per mitjà de la identificació femenina amb una naturalesa malvada conformada per una sèrie de vicis— que esdevé tema central en el *Corbaccio*, i un recurs literari que Metge reprèn, especialment a la segona part del llibre III de *Lo somni*, reflectint com un mirall fragments literals de l'obra de Boccaccio, en un hàbil i deliberat, exercici d'escriptura imitativa.

5.1. Literatura imitativa i fonts clàssiques

La literatura imitativa a l'edat mitjana requereix, com hem vist, de l'adopció d'un cert domini en la *imitatio* de passatges literaris de fonts clàssiques així com d'una habilitat en el maneig de les tècniques d'amplificació retòrica i de la llatinització sintàctica en la pròpia llengua vulgar, unes característiques que comparteixen—per la via de la intertextualitat— els textos de Boccaccio⁵ i Metge.

Justament quan traslladem l'atenció als referents literaris que configuren el *Corbaccio* constatem que Boccaccio s'inspira en fonts clàssiques, alguna de les quals tracten el tema amorós —i, en conseqüència, la figura femenina—des de posicions antitètiques. Un exemple d'aquesta dualitat el trobem en els preceptes sobre l'amor cortès traçats per Andreas Capellanus als llibres I i II de *De amore*—a la manera d'Ovidi i la seva *Ars amandi*—, els quals emergeixen en alguns dels passatges del *Corbaccio*:

“Por lo que yo, despidiéndome de él [vecino], decidí firmemente verla; y, si me confirmase en ser verdad lo que de ella juzgaba, poner todo mi cuidado en hacer que se convirtiese en mi señora y yo convertirme en su servidor”⁶ (Boccaccio, 1989:195-196).

Al mateix temps, el llibre III de la mateixa obra ofereix un catàleg de vituperis femenins que esdevé terreny abonat per Boccaccio a l'hora d'il·lustrar els atributs femenins del seu personatge, com bé apunta, Gómez en referència al tercer llibre de *De amore*:

---

5 Per virtut de la seva prosa, Boccaccio és considerat per Badia l'artífex de la prosa d'art, conreada àmpliament en el període literari del Quatre-cents: “[...]Giovanni Boccaccio, [va ser] l'introduïdor del període complex d'estructura llatinitzant, que va inventar la prosa d'art en vulgar i la literatura de consum d'altra volada retòrica i intel·lectual” (Badia, 2010:185).

6 Segons Gómez: “El narrador se manifiesta, en el modo de su enamoramiento, fiel seguidor de los preceptos del amor cortés tal como se enseñan en los libros I i II de *De amore* de Capellanus.

“Pero a las faltas contra el amor cortés [de la viuda] se mezclan en seguida las que el mismo Andrea Capellanus señala como propias de la naturaleza femenina en el Tercer Libro de *De amore* [...] pues allí dice que la mujer está atada por la avaricia [...] que no sólo es maldiciente y envidiosa y rapaz [...]. Es decir que posee todos los defectos que el *Corbacho* va poco a poco mostrando con el comportamiento de la viuda [...]”. (Boccaccio,1989:40).

De la mateixa manera, Boccaccio apel·la a Ovidi i el seu *Remedia amoris*, per il·lustrar el cinisme de la vídua protagonista del *Corbachio* davant la mort del seu marit:

“[...] habiendo tomado la parte [de los bienes] que le placía, con grandísimo ruido hizo salir las fingidas lágrimas; lo que mejor que cualquiera otra mujer sabe hacer⁷; y, multiplicando el llanto, con palabras comenzó a maldecir el desventurado accidente de mi muerte [...]”. (Boccaccio, 1989:243).

La veu de Juvenal ressona al *Corbachio*, modulant la cruesa del blasme femení —que parteix de la sàtira VI del poeta italià— que Boccaccio complementa a través de l’evocació de Teofrast i el seu text *De nuptiis* recollit dins del text de tradició cristiana *Adversus Jovinianum* de sant Jeroni. L’herència d’aquest discurs misogin queda reflectit en diferents passatges del *Corbachio*, com podem observar en aquesta descripció de la luxúria femenina:

“Su lujuria es fogosa e insaciable; i por ello no acepta ni límite ni selección: el criado, el labrador, el molinero y aún el negro etíope, todos son buenos, con tal de que puedan.” (Boccaccio, 1989:208).

Finalment, de la inspiració dels clàssics Boccaccio es trasllada a l’evocació de veus coetànies —en el marc de la lírica italiana de la primera meitat del Trescents— com la de Dant i el seu viatge a l’infern descrit a *La Divina Comèdia*, per il·lustrar la representació del somni que el narrador del *Corbachio* protagonitza al laberint de l’amor.

En referir-nos a l’arquitectura literària clàssica que sustenta *Lo somni* cal tenir en compte d’entrada que es tracta d’una obra singular, a cavall entre la tradició cristiana i la clàssica, que fusiona gran varietat de temes i fonts—a voltes de manera tàcita i a voltes, explícitament— que Badia descriu, a mode de compendi, sota l’epígraf de *cultura explícita*:

---

7 Aquest passatge remet als versos (689-690) del poema *Remedia amoris*, d’Ovidi: “No te dejes conmovier por las lágrimas de las mujeres/ que han adiestrado sus ojos con el llanto”. (Boccaccio, 1989:243).

“El classicisme que Metge exhibeix es compon d’aquests ingredients: una certa filosofia clàssica transmesa per Ciceró, la poesia de Virgili, Ovidi i companyia, inclòs Petrarca, i la història, entesa com a recopilació de relats exemplars (de Valeri Màxim, del propi Petrarca). Però Metge també manifesta coneixements de l’Escriptura, de les vides de sants, dels escrits dels Doctors de l’Església, i, òbviament, d’Aristòtil.” (Metge, 1999:34).

Tanmateix, considerant que l’objectiu de la nostra anàlisi se centra en l’atenció del discurs misogin que es rebel·la amb força en el llibre III i IV de *Lo somni* circumscriurem la descripció dels referents literaris clàssics a aquests capítols, en un exercici de síntesi i concreció.

Resseguint la primera part del llibre III de *Lo somni*, observem com el diàleg—en forma de poètica de ficció⁸— encetat pel cantor Orfeu és manllevat per Metge en gran part, dels llibres X i XI de les *Metamorfosis* d’Ovidi. Al mateix temps, veiem com la construcció del seu relat vital presenta traces de textos clàssics entre els quals es troben, l’*Hercules furens* de Sèneca i elements de l’*Infern* de la *Comèdia* de Dant i del llibre VI de l’*Eneida* de Virgili.

La incorporació de l’endeví Tirèsies a la conversa —que enceta la segona part del llibre III— dona pas a l’exordi del discurs misogin que, si bé mostra una pàtina de la tradició clàssica evocada per les *Tusculanae disputationes* de Ciceró i per la *Phaedra* de Sèneca amb reminiscències del *Secretum* de Petrarca, Metge esculpeix amb una solidesa de roca a partir del *Corbaccio*, obrint pas a la descripció dels sentiments i les passions més primàries de l’èsser humà.

La diatriba de Tirèsies contra les dones parteix del supòsit d’una malaltia —causada per la ignorància sobre l’amor i la naturalesa femenina— que l’endeví atribueix a Bernat, de la qual es pot guarir atenent els seus arguments. Tot aquest discurs inicial porta encastats manlleus del *Corbaccio* el qual beu al seu torn, de diferents tòpics medievals com ara el deprecatori, *Qui est amor? Qui est mulier?*,⁹ extensament conreat per diversos autors d’aquesta època:

---

⁸ Les poètiques de ficció eren composicions amb un estil literari elevat, que relataven històries fictícies protagonitzades per déus o personatges mitològics i que es desenvolupaven en indrets llunyans de passat clàssic.

⁹ Gómez situa l’inici d’aquest *topoi* de la literatura medieval en la *Vida de Secundus* (s. II d.C), “donde un filósofo responde a estas preguntas del emperador Adriano. También Alano de Lilla en *De Planctu Naturae*, Andrea Capellanus en el Tercer Libro de *De amore*, Guillaume de Lorris en el *Roman de la Rose* tratan este tópico.” (Boccaccio, 1989:204).

“La rael e principal causa del teu mal és com no saps la propietat e maneres de fembres, cas si no ho ignoraves, no series de l’opinió que ést” (Metge,1999:126).

La mateixa qüestió apareix formulada per veu de l’esperit del marit de la vídua al *Corbaccio* sota el retret —alimentat per l’assumpció que el protagonista enamorat, disposa d’una certa cultura— d’una manca de consciència sobre la naturalesa femenina:

“Te debían, además de esto, mostrar tus estudios, y te lo mostraran, si hubieses querido verlo, qué cosa son las mujeres, de las cuales grandísima parte se llaman y se hacen llamar señoras, y poquísimas lo son.” (Boccaccio, 1989:205).

La invectiva misògina proferida per Tirèsies troba una refutació contundent per part de Bernat en el llibre IV de *Lo somni*, on el narrador equilibra la balança a través d’un encaix seqüencial en què malda per equiparar —en un exercici d’equitat— els vicis femenins als defectes masculins amb un estil d’escriptura personal inserit, tanmateix, en els preceptes de la prosa boccaciana.

En l’episodi que connecta amb la lloança femenina —a la segona part del llibre IV— Metge recupera de nou la veu de l’*auctoritas* a través d’un exercici d’escriptura laudatòria, que entronca altre cop amb la prosa de Boccaccio que en aquest cas, ens trasllada de la sàtira misògina del *Corbaccio* a l’exaltació femenina del *De mulieribus claris*, el qual esdevé font d’inspiració inicial per Metge a l’hora de bastir el seu discurs centrat en l’elogi de les virtuts d’un entramat de figures femenines que conjumina exponents del món terrenal —amb la descripció de les excel·lències de les reines catalanes—, bíblic —amb al·lusió a les virtuts de la mare de Déu— i mitològic.

Tanmateix, interessa fer notar que el *De mulieribus claris* esdevé només una baula d’una cadena de referents —consagrats al mateix tema— que troben el seu origen en la tradició clàssica representada pel *Factorum dictorumque memorabilium* de Valeri Màxim alhora que, s’emmirallen en l’horitzó humanista traçat per Petrarca a l’epístola XXI —escrita com a consol a l’emperadriu Ana per haver engendrat una filla— dins les seves *Familiarium rerum* i en la prosa moralista de Francesc Eixemenis al seu *Llibre de les dones*.

Curiosament, la intertextualitat derivada de la literatura imitativa —que com hem vist es rebel·la vivaç en el *Corbaccio* i *Lo somni*— produeix en l’obra de Metge una paradoxa que té com a nexa d’unió la prosa de Boccaccio representada des de pols

oposats. D'una banda, la provocació misògina de Tirèsies al llibre III que Metge reprèn del *Corbaccio*, i de l'altra, la refutació del discurs laudatori de Bernat al llibre IV recuperada al seu torn, del *De mulieribus claris*.

5.2. La sàtira misògina en el *Corbaccio* i *Lo somni*

L'al·legat antifeminista que caracteritza el *Corbaccio* i *Lo somni* constitueix, com hem vist, un lloc comú en la literatura clàssica i medieval. Tanmateix en el context de la creació de les obres que ens ocupen, s'han plantejat diverses hipòtesis sobre la naturalesa de l'afany misogin que s'amaga darrera de l'escriptura del *Corbaccio* i *Lo somni*. Quins són els arguments que s'esgrimeixen per arribar a una conclusió encertada? D'una banda, hi ha el conegut debat literari sobre la condició femenina que com sabem, va penetrar amb força pels porus de la literatura de l'època. De l'altra, les assumpcions — per part de la crítica i els estudiosos de la literatura — que el relat misogin respon a una experiència vital, una teoria que, en el cas de Boccaccio, ha perdut força davant les constants actualitzacions sobre la vida del poeta italià:

“Como la *Elegía de doña Fiameta* el *Corbacho* es una obra que la crítica había entendido tradicionalmente como un testimonio directo de la vida de su autor; es decir, en este caso, como la expresión del amargo despecho sentido por Boccaccio contra las mujeres después de haber sido víctima de una de ellas [...]. Actualmente, al compás de toda revisión del significado autobiográfico de la obra bocaciana [...] se está llegando a la conclusión de que no parece de ninguna manera seguro que lo narrado en el *Corbacho* se corresponda con una vivencia real del autor.” (Gómez, 1989:25-26).

Pel que fa a Metge, emergeix la sospita que darrera l'exercici de refutació a Tirèsies i el discurs laudatori en favor de les dones, l'autor podria amagar un interès particular per restituir la seva imatge personal, com bé apunta Cantavella:

“Després de les informacions sobre que Metge que ens proporcionen Riquer a la seua edició crítica, i recentment Lola Badia¹⁰, hem de sospitar que, rere aquesta discussió [el debat entorn a les dones], l'escriptor amagava alguna intenció de benefici personal. [...] Metge havia de fer-se amonestar per un altre motiu de mala fama: la seua irregular vida íntima [...]” (Cantavella, 1992:30).

En qualsevol cas, convé destacar la magnitud que la sàtira misògina ocupa en les obres analitzades la qual, es rebel·la des d'un angle proporcional. Dirigida a un arquetip

---

10 En aquest fragment Cantavella es refereix a l'article de Lola Badia (1998).

masculí determinat per la maduresa d'edat i la cultura, exclou els homes joves i il·lustrats als quals se'ls pressuposa una certa feblesa davant la força de les passions amoroses i la maldat femenina:

“ [...] [la sàtira misògina a *Lo somni*] l'haurem de mirar des de la perspectiva relativa, i no absoluta, d'això que és apte per un home no jove, sobretot, per a un home de cultura, motiu que Metge trobava sovint repetit a nombroses de les obres de Petrarca i Boccaccio que coneixia i que esdevé central en el *Corbaccio*”. (Cingolani, 2002:244).

Els *topoi* misògins, hereus d'una antiga tradició literària —que ha ampliat fins al infinit els límits dels seus arguments— es manifesten al *Corbaccio* i a *Lo somni* a través d'un teixit tosc d'expressions que assimilen la dona amb un ésser inferior, dotat d'una naturalesa malvada determinada per un repertori de vicis que impregnen el relat de les escenes descrites per Boccaccio i Metge els quals, —com veurem en l'anàlisi comparativa que segueix— comparteixen forts vincles discursius per la via de la intertextualitat.

5.3. Els vicis femenins

Recer del discurs misogin, els vicis femenins ocupen en el *Corbaccio* i, en llibres III i IV de *Lo somni* un espai preponderant exercint una funció amplificadora dels arguments literaris d'atac. D'entre l'entramat de defectes —que exemplificarem a continuació a través d'una comparativa paral·lela entre fragments de les obres estudiades— intuïm subjacents els set pecats capitals dictats per la tradició cristiana els quals configuren els pilars sobre els quals s'edifica la diatriba misògina.

Sota un nou embolcall referencial definit per la maldat, la infidelitat, la brutícia, la lascívia, la cobdícia, la vanitat, el tedi i la voracitat —pròpia de les dones del *Corbaccio* i *Lo somni*— persisteix el postulat catòlic que condemna com a falta la luxúria, la gola, l'avarícia, la mandra, la ira, l'enveja i la supèrbia.

Que el *Corbaccio* esdevé una font directa de *Lo somni* ho demostra—entre d'altres aspectes esmentats anteriorment— el punt de confluència entre els elements que caracteritzen la natura femenina. Precisament, l'objectiu de la inclusió en aquesta anàlisi dels préstecs literaris que connecten ambdues obres és la de donar una visió global de l'encaix que la concepció sobre la condició femenina formulada per Boccaccio troba

dins de l'obra de Metge qui al seu torn, elabora un collage literari a la recerca d'un discurs propi.

La dissertació sobre les qualitats femenines inicia el discurs misogin en el *Corbaccio*, en un fragment que ja ha estat citat:

“La mujer es un animal imperfecto, agitado por mil pasiones desagradables y abominables hasta en el recuerdo, no ya en la conversación: lo que si los hombres mirasen como debían, no de otra manera se acercarian a ellas, ni con otro deleite y apetito que como van a las naturales e inevitables necesidades.”(Boccaccio, 1989:205).

Metge, per veu de Tirèsies, s'apropia del mateix discurs afegint algunes variacions visibles que fan referència a l'estima de la dona per ella mateixa:

“Fembra és un animal imperfet, de passions diverses, desplaents e abominables passionat, no amant altra cosa sinó son propri cos e delits; e si los hòmens la miraven així com deuriem, pus haguessen fet ço que a generació humana pertany, així fugirien com a la mort” (Metge, 1999: 126).

La brutícia apareix com una propietat intrínseca a la dona, incomparable amb cap animal. Prova d'això són les malalties¹¹ que li provoquen humors superflus i repugnants que Boccaccio fa explícits en el seu text:

“Ningún otro animal es menos limpio que ella: ni el puerco, cuando más revolcado está en el lodo, llega a su suciedad; y si tal vez alguno quisiera negar esto, mírense sus partes, búsquense los lugares secretos donde, avergonzándose, esconden los horribles instrumentos que usan para limpiarse los humores superfluos.” (Boccaccio, 1989:205).

La comparació de la brutícia femenina amb la d'un animal apareix de nou en el discurs de Metge —tot i que de forma més atenuada— així com les referències a les seves necessitats i malalties, les quals no manifesta de manera explícita:

“No és animal en lo món menys net que fembres. Si entens que no et diga ver, pren-te'n esment en llurs necessitats o malalties, no solament a totes comunes, mas particulars, les quals serien vergonyoses exprimir”. (Metge, 1999:127).

Els cosmètics disfressen les imperfeccions de què la natura ha dotat la dona. La vanitat és manifesta en el *Corbaccio* a través de l'ostentació d'unes qualitats físiques impostades:

“Ellas, abundantes en malicia, la cual nunca suplió sino que aumentó el defecto¹², considerada su infima y baja condición, mediante ella ponen todo su cuidado en hacer crecer su estatura. Y

---

11 Cal entendre en aquest context la consideració de la menstruació femenina com una malaltia.

12 Segons Gómez, “En este caso, el defecto propio de la naturaleza femenina” (Boccaccio, 1989:206).

primeramente a la libertad de los hombres tienden redes, con mil ungüentos y colores pintándose más allá de lo que la naturaleza les ha otorgado en hermosura y apariencia”. (Boccaccio, 1989: 206).

La mateixa crítica apareix en el text de Metge —que és presa lliurement del *Corbaccio* — amb algunes variacions:

“Elles coneixents llurs defalliments, volen que hom pens que elles hagen moltes coses que natura no els ha donat. E per haver especialment la carn lluent e clara, no curants que n’envelleixen abans de temps e en perden les dents e poden forment, sinó que les aigües, perfums, algàlia, ambre e coses aromàtiques que porten supleixen llur pudor, pinten-se ab innumerables ungüents i colors.”(Metge,1999:127).

La dedicació de les dones a elaborar els cosmètics a partir d’ingredients d’origen animal, vegetal o mineral esdevé un vici censurable en el *Corbaccio* que troba una lliure correspondència en el text de Metge:

“[...] Después del cuidado del buen comer y del buen beber y del vestir, sumamente a destilar, a hacer unturas, a buscar sebos de distintos animales, y hierbas y cosas semejantes se dedicaba; y sin contar con que mi casa estaba llena de hornos y de alambiques y de marmitas y de ampollas y de tarros y de bujetas, no tenía yo en Florencia ningún vecino boticario, ni en el campo ningún hortelano, que ocupado no lo tuviese a cual en hacer sublimado de argento, en purificar el cardenillo y en hacer mil lavados, y a cuáles en andar cavando y buscando raíces silvestres y hierbas nunca jamás oídas sino que ella [...]” (Boccaccio, 1989:225).

Metge descriu aquest afer de manera més sintètica, tot i que no s’estalvia la referència als diferents atuells amb què la dona omplia algunes parts de la casa, ni tampoc el comentari sobre el veí que fa d’apotecari:

“E per tal que mills ne puixen venir a la fi que desigen, aprenen a d’estillar, de fer untaments, de conèixer herbes e saber llur virtut e propietat de les figues seques, del vermell de l’ou, del pa fresc de pura farina pastat, de les faves seques e de la llur aigua, de a sang e sagí de diverses animals e de la llet de la somera. Llurs cambres e altres llocs secrets trobaràs plens de fornells, d’alambrics, d’ampolles, de capsas e altres vaixells peregrins, plens de les confeccions que ab gran estudi hauran aparellades a llur pintar, ab ajuda de molts. Car no hauran algun especial veí o hortolà que per elles no sia terriblement ocupat: alguns per fer argent sublimat, argentada, pomada lliriada e mil llavadures e untaments; altres per anar cavant e cercant rael e herbes salvatges que no em pens que jamai hages oï nomenar”. (Metge, 1999:127).

La crítica a l’hàbit de les dones d’enrossir-se els cabells, d’assajar pentinats i de fer-se depilar per serventes especialitzades per semblar més atractives, és un altre vici que Boccaccio destaca al seu discurs:

“[...] y ahora con sulfuro y cuándo con aguas elaboradas y frecuentísimamente con los rayos del sol, los cabellos, negros producidos por el cuero de su cabeza, semejantes a hilos de oro la mayoría los vuelven; y ora en trenza colgando hasta`` los riñones, ora esparcidos sobre los hombros, ora enrollados sobre la cabeza, según les parece estar más atrayentes, los componen [...] Eran su sumo deseo y recreo grandísimo ciertas mujercillas, de las que hay muchas en nuestra ciudad, que van

depilando a las mujeres y perfilándoles las cejas y la frente, y con un vidrio sutil alisándoles las mejillas y de la garganta afinando los pellejos y quitándoles algunos vellos [...]” (Boccaccio, 1989: 206, 226).

Els mateixos retrets, els trobem al text de Metge, tot i que de forma més extensa en la descripció de les tècniques d’enrossiment del cabell:

“E desijans que llurs cabells negres sien semblants a fil d’aur, moltes vegades ab sofre, sovent ab aigües, sabons e lleixius de diverses cendres, e epecialment de mares de vin grec e de ginesta, e a vegades ab sagí de serp e de guatlla e ab los raigs del sol, converteixen aquells en la color que desigen. Puis fan-los caure a vegades per lo mig de l’esquena, e sovint escampats per los muscles, e a vegades redortats en lo cap, segons que els és vijares que mills los estiga. E han en gran e cordial privadesa algunes fembres que els fan escorxaments, e els pelen les celles e lo front, e los raen ab vidre subtil les galtes e lo coll, llevants-ne certs pèls que a llur parer hi estan mal, e los fan diverses maneres de pelador.” (Metge, 1999: 128).

Segons Boccaccio, l’afany per obtenir una bona aparença física —amb l’objectiu de ser lloades i aconseguir marit—, empeny les dones a maltractar les serventes maldestres i a acusar els marits, —si hi intercedeixen— de tenir-hi tractes personals:

“Primeramente se ponía delante de un gran espejo, y a veces de dos, para poder verse bien en ellos todas las partes y saber cuál de ellos mostrase menos su verdadera forma; y allí a un lado hacía que estuviese la criada y del otro tenía una seis ampollitas y vidrio fino y ceresina[...] [...] A la cual [la criada], creo que con mil regaños decía a cada vez: “Este velo lo has blanqueado poco; y este otro cae demasiado de este lado; tira de este otro más arriba; estira más ése, que me tapa la frente, quita ese alfiler que me has puesto sobre las orejas y ponlo un poco más allá; y hazle el pliegue un poco más estrecho a ése que tiene que quedarme debajo de la barbilla; coge ese vidrio y quítame ese pelo que tengo en la mejilla debajo del ojo izquierdo”. De las cuales cosas y de otras muchas que le mandaba, si una sola hiciese que no fuera a su gusto, cien veces, echándola, la insultaba diciendo: “Vete de aquí; no sirves más que para fregar plato, vete, llámame a doña tal”. Venida la cual, toda volvía a colocarse; y después de todo esto, mojándose las yemas de los dedos, como hace la gata, aquí y allí se limpiaba, ora ese pelo ora el otro volviendo a poner en su sitio [...] A quien sobre las razones de este embellecerse con tanto cuidado les hubiese preguntado, prestamente, como quien más que otra mujer está de malicia llena, respondía que por agradarme más lo hacía; añadiendo que con todo, no podía hacer que me agradase tanto que no la dejase para irme detrás de las criadas y de las fregonas, y de las viles i malas mujeres [...] Y si por ventura alguno, habiéndola mirado, alababa su hermosura y era oído por ella, era esto tan grande fiesta y tanto alborozo que ninguna hubo semejante a ella; y no le habría aquél pedido nada que ella, si pudiese, no hubiera hecho más que contenta y pronto; y de la misma manera, al contrario, a quien la hubiera reprochado algo, lo habría matado de buena gana con sus propias manos [...] Y aquí con bailes y a veces con cantos, no siempre sino en ocasiones mostrándose, a los desgraciadillos que andan a su alrededor, teniendo escondido el cebo en el anzuelo, con él los pescan. Y con esto, ésta, y la otra, e infinitas, de éste y de aquél y de muchos llegan a ser mujeres; y de mucho mayor número de ellos amigas [...] incontinenti se esperan y aspiran al señorío; y haciéndose humildes, obedientes y blandas, las coronas, los ceñidores, los paños de oro, los petigrís, las muchas vestimentas y otros adornos varios [...]. Las cuales, después que sus personas y sus alcobas, no de otra manera que como las reinas las tienen adornadas, y a los míseros maridos bien cazados, [...] se ingenian para ocupar el señorío. Y queriendo por experiencia propia saber si son dueñas de su casa, se ponen a hacer el mal osadamente, argumentando que, si se le soporta a ella lo que a las siervas no se soportaría, claramente puede conocer que es ella dueña y señora. (Boccaccio, 1989: 228, 229, 230, 206, 207).

La recreació de la supèrbia femenina a *Lo somni* depèn, en gran part, del *Corbaccio* tot i que Metge presenta una versió més sintetitzada respecte de les diferents escenes descrites per Boccaccio:

“Elles primerament se meten davant un gran e clar espill, e a vegades dos, per tal que en aquells se puixen veure de cascuna part, e conèixer qual d'aquells dos mostra mills la sua figura; e en un l'una part fan estar la serventa, e en l'altra la cabellera e les polseres, l'alcafol e les pintures. E ab l'ajuda d'aquella comencen-se a lligar ab mil retrets dient: “Aquest vel no és bé ensafranat; e aquest altre no és bé estufat; e aquest penja massa d'aquesta part. Dóna'm aqueix altre pus curt, e fé'l estar pus tirant que aquell que tenc al front. Lleva'm aquell mirall petit que m'has posat detràs l'orella e posa'l pus lluny un poc. Adoba'm la alfarda, que no em cobre tant los pits. Aqueixa agulla és massa grossa; aqueixa altra me serà caiguda del cap ans que sia acabada de lligar”. E adés cridant, blastomen-les dient: “Ve a malguany, vilana traïdora, que no ést bona sinó a escatar peix e llavar les escudelles! Crida'm aqueixa altra, qui ho sap mills fer a cent vegades que tu”. La qual venguda, posat en sàpia tot ço que n'és, a cap de poc és pus vituperada que la primera, car impossible és que algú pogués lligar nes fembres a llur guisa. E si per ventura llurs marits les reptaran d'aquest vici, diran que per més plaure a ells ho fan, e que ab tot açò no poden tant fer que plàcien a ells més que les serventes o catives. Quan bé seran arreades e debuixades, si algú les mirava les mamelles, les quals elles desigen per tothom ser mirades, car per això les traen defora, amaguen-les corrent, volents donar a entedre que no han plaer que hom les veja; e és tot lo contrari, car a penes les hauran cobertes, les tornaran a mostrar com pus deshonestament poran [...]. E si algú haurà dit lo contrari o passant no les haurà guardades (car d'èsser ben mirades han gran desig), volrien-lo haver mort de llurs pròpies mans.

Puis, en noces e convits e solemnes festes, desmostren-se bé parades als mesquins qui els van detràs, los quals tantost caen en la ratera, car o les prenen per mullers, o a vegades per amigues. E encontinent elles agüen llur desig en haver senyoria; e fenyent-se obedients e humils, demanen als bèsties de marits (qui tantost los ho donen) fermalls, anells, perles, collars, paternostres, manilles, correges, moltes vestedures e divesos ornaments. E pus són bé arreades e han bé parades llurs cambres, vénen així com a regines davant los dolents e efeminats, e de companyones que eren, ocupen a si mateixes la senyoria; car los desastrucs no es gosen alegrar ni enfellonir, donar, prestar, vendre o alienar, sinó tant com elles ordenen. Puis, ab contínua rumor e brogit, barallen-se ab los escuders e serventes e catius, e ab los germans e fills del marit qui aquí estan, volent mostrar que són gordadores d'açò que desigen despendre e fondre e destruir.” (Metge, 1999:129-131).

L'aplicació de cosmètics i pintures —que Metge relaciona de manera explícita al seu text amb la visita de les dones als banys d'aigües medicinals— esdevé un hàbit perillós pel marit segons Boccaccio:

“Con cuyas confecciones [los ungüentos del boticario] untándose y pintándose ella, como si tuviera que ponerse en venta, sucedió muchas veces que, no dándome yo cuenta y besándola, me envisqué todos los labios; y más que con la nariz aquella pomada que con los ojos sintiendo, no ya lo que de comida llevaba en el estómago sino con dificultad los espíritus, podía sujetar del cuerpo.” (Boccaccio, 1989:226).

En el text de Metge, aquesta activitat i d'altres es desenvolupa en els banys que les dones freqüenten per mantenir-se joves, un fet que posa en risc la salut dels marits:

“¿Cuantes solemnidades penses que sien servades quan deuen anar o van al bany, lo qual dien elles que continuen per conservar jovent? No te les poria dir, tantas són. Sàpies, però, breument, que untades hi van e pus untades se'n tornen. Puis, si per ta mala ventura beses, jamai ocell no fou pus envescat per indústria de caçador que tu seràs entre els llurs llambrots.” (Metge, 1999: 131).

La luxúria femenina és tractada per Boccaccio amb virulència per mitjà d'un desplegament de detalls en què explicita els riscos que les dones són capaces d'assumir per una cita clandestina:

“Su lujuria es fogosa e insaciable; [...] Y ¿qué es a lo que no se atreverán para poder satisfacer este bestial apetito suyo? Se muestran tímidas y temerosas, y, mandándolo el marido, aunque la ocasión sea honesta no habrán de subir a ningún lugar alto, que dicen que se les va la cabeza; no habrán de hacerse a la mar, que dicen que no se lo sufre el estómago; no habrán de salir de noche, que dicen que temen a los espíritus, a las almas y a los espantajos. Si oyen a un ratón andar por casa, o que el viento mueva una ventana, o que una piedrecita caiga de lo alto, todas se estremecen y se quedan sin sangre y sin fuerza, como si se arriesgasen a un mortal peligro. Pero con fortísimo ánimo se disponen a las cosas que deshonestamente quieren conseguir. ¿Cuántas hay que por lo más alto de las casas, de los edificios, de las torres han andado, y andan, llamadas o esperadas por su amantes? ¿Cuántas se han atrevido, y se atreven todos los días, ante los ojos de su marido, bajo cestas o dentro de arcones, a esconder a sus amantes?” (Boccaccio, 1989: 208-209).

A *Lo somni*, el tractament de la luxúria depèn àmpliament del *Corbaccio* amb la variació de la inclusió d'un darrer paràgraf —que incloem per la seva singularitat—, en què Metge fa referència a la castedat de les dones romanes:

“L'ardor de luxúria que elles han no la't vull dir a present [...]. No és cosa que elles no assagen per poder satisfer a llur apetit. E moçant-se paorugues e temeroses, si llur marit mana a elles alguna cosa honesta, diran que no són bé dispotes; e si han a pujar en algún lloc alt, diran que el cervell no es ho pot soferir; si han d'entrar en mar, diran que l'estómac los fa mal; no iran de nits car diran que paor han dels espírits e de les ànimes e de les fantasmes; si senten una rata anar per casa, o que el vent moga alguna port, o que una pedreta caiga d'alt, criden e estremeixen-se, e fuig-los las sang e la força, així com si eren en un gran perill. Mas elles són ardides en aquelles coses que volen obrar deshonestament. No hauran elles paor de passar per les sumitats dels terrats e de les torres, ni d'anar de nits e passar per los cementiris e pel mig dels hòmens armats, quan són cridades e esperades per llurs aimadors; e d'amagar aquells, si mester serà, en llocs secrets de llurs cases [...]. Mentre les romanes visqueren pobrament, observaren ab sobirania diligència castedat; tantost que foren riques, mudaren les demás llurs propòsits.” (Metge, 1999:131-132).

Per a Boccaccio, com a resultat del llibertinatge sexual, les dones sovint queden embarassades i pateixen avortaments o porten al món fills no desitjats que acaben abandonats en els hospitals:

“¿Cuántos partos por eso, a pesar de ellas llegados a término, terminan en los brazos de la Fortuna! Mírense los hospitales. ¿Cuántos aún, antes de haber gustado la leche materna, son muertos! ¿Cuántos a los bosques, cuántos a las fieras se entregan y a los pájaros!” (Boccaccio, 1989:209-2010).

La versió de Metge esdevé novament un préstec del *Corbaccio* amb algunes variacions:

“¿Quants te penses que sien los parts que a mal llur són venguts a bé, e elles los giten a la fortuna? Los hospitales ho saben e los boscatges e los rius e los pous, on molts infants són gitats, e los peixs, ocells e bèsties feres qui devorats los han.” (Metge, 1999: 132-133).

En el *Corbaccio*, les dones són considerades animals irats incapaces de perdonar i amb una clara voluntat per enganyar i dominar els homes. D'altra banda, inverteixen els diners familiars en visites a endevins i astròlegs:

“Todos los pensamientos de las mujeres, todo su trabajo, todas sus obras a nada se dirige sino a robar, a dominar y a engañar a los hombres; por lo que fácilmente creen en cualquier cosa que ser refiera a ellas, que no sepan, ser semejantemente tratadas. Por esto los astrólogos, los nigromantes, las hechiceras, las adivinas, son por ellas visitadas, llamadas, queridas [...] [...]de lo que tienen los pobrecillos maridos son abundantemente subvencionadas y sustentadas; y si así no pueden saber plenamente sus intenciones, ferocísimas y con palabras altaneras y venenosas se ingenian en asegurarse por sus maridos; a los cuales, aunque la verdad digan, rarísimamente creen. [...] sea cual sea la razón por la cual se hayan encendido en ira súbitamente a los venenos, al fuego y al hierro corren. Ahí no hay amigo, ni pariente, ni hermano, ni padre, ni marido, ni ninguno de sus amantes, que sea perdonado.”

L'escena relatada anteriorment per Boccaccio és adaptada per Metge amb algunes variacions:

“Tot llur estudi e pensament e altres coses no giren sinó a robar e enganar los hòmens. E açò, e per saber semblantment si els deu venir bona ventura o mala, o si morran llurs marits abans que elles, o llurs amadors, consulten e han fort cars los astròlegs, nigromàntics e les fetillers e los devins, e especialment aquells qui moltes vegades son estats presos e punits per divinar, los quals enriqueeixen dels béns de llurs marits. E si d'açò que saber volen no poden haver llur intenció, ab paraules verinoses e ergulloses s'esforcen per a saber-ho dels dits marits llurs, los quals, posat que els ho diguen, no són gens creeguts. E ab la ira que han, corren al foc, a ferre e apedres e a tota altra cosa disposta a fer mal, de la qual lo parent, l'amic, lo pare, lo frare, lo marit o algun des sos amadors no ón quitis, si doncs no compleixen encontinent ço que elles desigen.” (Metge, 1999: 133-134).

Les dones, segons Boccaccio, es mostren geloses amb els marits a qui acusen de tenir diverses amants, assumint el paper de víctima d'un matrimoni desgraciat:

“[...] nunca se duerme en sus camas, pasando todas la noches en litigio y en cuestiones, diciendo cada una al suyo: “Bien veo cómo me quieres: muy ciega sería si no me diese cuenta de que más a otras tienes el ánimo que a mí. ¿Te crees que estoy ciega y que no sé detrás de quién andas, a quién amas y con quién hablas todo el día? Bien lo sé, tengo mejores espías de lo que piensas. ¡Mísera de mí! Que hace tanto tiempo que he venido a acostarme y ni una vez me has dicho: “seas bienvenida, amor mío”. Pero por los clavos de Cristo que te haré lo mismo que me haces. ¿Pues tan desmejorada estoy? ¿No soy tan bella como fulana? ¿Pero sabes que te digo? A quien dos bocas besa, una hiede. Échate para allá: que no me ayude Dios si me tocas; vete detrás de las que mereces, que no eres digno de mí; y bien muestras quién eres. Pero el que hace, la paga. Piensa que no me sacaste del arroyo; y Dios sabe cuántos y quiénes se habrían sentido dichosos de haberme tomado como esposa sin dote; y habría sido dueña y señora de todas sus cosas: y a ti te di tantas centenas de florines de oro y nunca he podido ser dueña ni de un vaso de agua sin mil regaños de tus hermanos y tus servidores, que ni que yo fuese su criada. Qué desgracia fue el haberte visto: que se rompa la pierna quien primero me habló de boda” Y con estas y con muchas semejantes, y muchas otras más hirientes, sin tener ninguna legítima ni justa razón, toda la noche atormentan a los pobrecillos: de entre los cuales infinitos son los que echan quién a su padre, quién a su hijo, quién de los hermanos se separa; y cuál ni a la madre ni a las hermanas puede tener en casa y deja el campo libre a la vencedora mujer.” (Boccaccio, 1989:207-208).

En la descripció de la gelosia femenina, Metge afegeix diferents expressions i argumentacions complementàries en el relat:

“Jamai en llur llit no s’hi dorm. Tota la nit despenen en plets e qüestions, dient cascuna a son marit: “Ben conec l’amor que em portats: bé és orb qui per garbell no es veu. Altre tenits en lo cor més que mi. ¿Cuidats-vos que sia modorra e qui jo no sàpia a qui anats detràs, e a qui volets bé e ab qui parlats tot jorn? Bé ho sé, bé. ¿De què parlàvets l’altre jorn ab vostra comare del diable? ¿E per què guardàvets ab tan alegre cara la nostra serventa? ¿Quina privadesa ha ab vós aquella que l’altre jorn tan humilment saludàs? Millor espia he que no creets. Si vós amàvets mi, no us iria lo cor en l’atra, ne irien mills arreades que moltes que en conec, qui no mereixerien que em descalçassen. Mas poc de bé sabets; e encara valets menys, que no us presats que la mia honor vostra és. Ai, na desastruga! Quant temps ha que jo són en aquesta maleita casa, e nulltemps vos bastà lo cor que besàssets a vostra requesta ni que em diguéssets quan jo m’anava a colgar: —Déu vos do bon vespre—. Mas, per la creu de Déu, pus aital sòts, jo faré tal cosa que no us sabrà a pinyons. ¿Són jo lleja, en tota la mala ventura, queu no em dejats amar? Bé hi ha cavall al cavaller. ¿No són tan bella com aquella que vos tant amats? Per ma fe, ella no és digna de seure ab mi en un banc. Bé és ver l’eximpli que qui dues boques besa, l’una cové que li puda. Via, en tota mala ventura! Anats detràs aquelles que us pertanyen. Bé féts atret d’on venits: cabra ronyosa sa par va cercant: ulls hi ha que s’alten de llàgremes o de lleganya. E vós, en tot malguany, ja em cuidats haver llevada del fang. Jo en sé, no un ne dos, mas molts, qui hagueren tengut a especial gràcia que m’haguessen presa menys d’aixovar; e fóra estada dona de tot ço del llur e m’hagueren adorada e llevada en palmes. E vós sabes bé quants bells florins hic he aportats; bon remei haja qui els me lleixà! Tots los claus d’aquesta casa lluen per mi e jamai ni hic fui dona d’un tros de sal; ne les mies orelles hi oïren una paraula plasent, sinó cent mília retrets de vostres germans e de la companya, que bastaria que jo os llur cativa. No hic ha dona menys honrada que jo no m’havets treta de soca de roure, no. Maleit sia lo jorn que jo primerament m’acosté a vós! E les barres li asseguen a qui primer ne parlà que jo fos vostra muller! Que jo feïa per vós, ni vós per mi. Una vil fembra merixièts que us faés semblant que vós me féts. Ah, tants són los dolents si eren aplegats! Quan se deuria guardar la mesquina de dona quan pren marit: aquell jorn viu o mor. Mas los desastrucs d’amics e parents no guarden sinó qui ha diners; e valria més a vegades un hom nuu e cruu que altre qui hagués lo tresor del soldà”. E ab aquests coses e moltes altres semblants e pus coents, tota legítima e justa causa cessant, cascuna nit turmenten los mesquins de marits, dels quals són molts qui per complaure a elles o per fugir a plet immoral, giten de casa llurs pares, fills e germans, e roman-los sola la plaça.” (Metge, 1999:135-136).

L’avarícia de les dones és definida en el *Corbaccio* com una qualitat inherent a la naturalesa femenina. Només dispensen en allò que els reporta un benefici o entreteniment:

“[...] es esta raza avarísima: y dejando estar los hurtos continuos a sus maridos hacen y los robos a sus pupilos y las extorsiones a los amantes de quienes no gustan demasiado, que son cosas evidéntísimas y ordinarias, mírese a cuánta vileza se someten para ampliar un poco su dote. Ningún viejo baboso, a quien le lloren los ojos y le tiemblen las manos y la cabeza habrá a quien rehúsen por marido solamente que oigan que es rico; certísimas de quedarse viudas poco después [...]. [...] Al cual si ya la deficiente naturaleza concede hijos, así los tiene; si no, no puede por ello morir sin herederos; otros vienen a hincharse el vientre; y si, sin embargo, acartonado lo tienen la naturaleza, los partos subalernos le dan hijos, para que pueda viuda, a expensas del pupilo, más largamente gozarse en su lujuria. Sólo las adivinas, las acicaladoras, las curanderas y los retozadores, que les gustan, las vuelven ya no cortesas sino pródigas; para éstos ningún reparo, ningún ahorro ni avaricia alguna encuentran nunca”.

En la recreació d’aquest relat, Metge sintetitza el relat del *Corbaccio* estalviant alguns detalls relacionats amb els elements amb què les dones embelleixen el seu cos —que per qüestions d’espai tampoc apareixen inclosos en el fragment anterior—el qual és profanat per les mans d’un marit vell i poc desitjable:

“¿Què et diré de la llur avarícia? [...] [...] Ultra los grans furts que fan als marits e a llurs fills pubills, e l'extorsió dels amadors que molt no els plaen, veges a quantes vilats se sotsmeten per créixer e aconseguir gran aixovar. No es poria trobar algun vell bavós, ab los ulls llagremosos e encara que les mans e lo cap li tremolen, per vil, sutze e disformat que sia, que elles per marit rebujassen solament que el vegem ric e opulent. E és-los vijares que sens falla dins un mes seran vídues; puis, si en poden haver fills, bé està, e si no, bé saben elles d'on n'hauran: no et temes que muiren sens hereus. E si per ventura no es poden empenyar, fan semblant que sien parteres, e han fills suposats, per tal que romanents vídues, puixen viure opulentment a messió dels pubills. ¿Saps en què són elles liberals? No pas a despendre, mas a gastar en devines, e especialment si els poden embacinar llurs marits; en pintadores; en metgesses e en amadors: e en açò no meten algun estalvi ne les pot hom reprendre d'avarícia.” (Metge, 1999: 136).

Pel que fa al seu caràcter, la dona en el *Corbaccio* apareix com a un ésser voluble sense cap tipus d'estabilitat emocional:

“Volubles todas y sin estabilidad alguna son: en un momento quieren y no quieren una misma cosa mil veces, salvo si fuese de aquellas que pertenecen a la lujuria, poerque ésas siempre las quieren. Son generalmente presuntuosas; y a sí mismas hacen creer que todas las cosas merecen, que todas las cosas son propiedad suya, que de todo honor, toda grandeza son dignas; y de qué sin ellas los hombres nada valen, ni vivir pueden; y son testarudas y desobedientes. Nada es más duro de soportar que una mujer rica [...]”. (Boccaccio, 1989: 212).

La qüestió de la volubilitat femenina, és represa per Metge del text de *Corbaccio* gairebé en la seva totalitat, prescindint tanmateix, de la referència a la luxúria femenina que en *Lo somni* és obviada:

“De fermetat no n'han gens: en un moment ploren e rien, desigen e avorreixen, volen e no volen una mateixa cosa cent vegades. Pressumpció han més que Nermrod¹³. Elles creen que totes les coses los estiguen bé, e que siens dignes de sobirania reverència e honor, e que sens elles los hòmens no valen res ne poguessen viure una hora. Es si per ventura són riques, impossible és que hom les puixa comportar, car no és cosa en lo món tan intolerable com fembra rica.” (Metge, 1999: 136-137).

Al *Corbaccio* la combinació d'un saber superficial combinat amb un esperit tafaner i xerraire aporta a les dones un coneixement amb què adoctrinen les seves filles per tal d'enganyar els seus marits:

“[...] no habladoras, sino impertinentes son. Los míseros estudiantes padecen frío, ayunos y vigiliias; y después de muchos años se encuentran con que han aprendido pocas cosas, éstas, con que una mañana en lo que dura una misa estén en la iglesia saben cómo da vueltas el firmamento, cuántas estrellas hay en el cielo y cómo de grandes, cuál sea el curso del sol y de los planetas, cómo el trueno, e relámpago, el arcoíris, el granizo y las demás cosas que en el aire se crean, cómo el mar va y viene, y cómo la tierra produce frutos. Sabe lo que se hace en la India y en España; Como están hechas las casas de los etíopes y dónde nace el Nilo; y si el cristal se forma bajo el cierzo helado o bajo otra cosa; con quién se acuesta su vecina; de quién está preñada la otra y en qué mes debe parir; y cuántos amantes tiene la otra y quién le ha mandado el anillo y quién el ceñidor; y cuántos huevos pone al año la gallina de su vecina; y cuántos husos gasta en hilar una onza de lino; y en resumen todo lo que hicieron los troyanos o los griegos o los romanos, de todo enteramente informadas; y con las criadas, con la panadera, con la verdulera, o con la lavandera parlotean sin descanso si otros no encuentran que les presten oídos, fuertemente enojándose si en algo fuese contradicha. Es verdad que de esta su sabiduría tan súbita y divinamente inspirada nace en ellas una óptima enseñanza para sus hijas: a todas

---

13 Segons Badia, “Al Nemrot bíblic (Gn 10,8) a l'Edat Mitjana se li atribuïa l'origen dels mals usos, per això era símbol de prepotència”. (Metge, 1999:220).

enseñan a robar a sus maridos; cómo se deben recibir las cartas de los amantes; cómo responderlas; y de qué guisa metérselos en casa; qué manera deben seguir para fingir que están malas, para que libre de su marido les quede la cama; y muchos otros males. Loco está quien piense que una madre se deleita con tener una hija mejor que ella o más púdica.” (Boccaccio, 1989: 212,213).

En *Lo somni*, el relat sobre el saber femení i la seva tendència a la tafaneria també depèn del *Corbaccio*, tot i que Metge afegeix tot un seguit de referències pròpies:

“De llur parlar e rallar, que és una cosa fort malestant en fembra, ¿qui te’n podria dir la centana part? Los maestros en teología, los doctores en cascun dret, altres hòmens de ciència, soferen molta fam e set, fred e poc dormir, mals dies e pijors nits per aconseguir aquella, e après molts anys troven après fort poc. E aquestes en un matí (que aitant com una missa baixa se diu estan solament en l’església) saben en qual manera l’Esperit Sant proceeix del Pare e del Fill, e si Déu poria fer semblant de si mateix, e quals coses són necessàries a separació del matrimoni, e com se poden anul·lar testaments; e si lo riubarbre és sec o humit, e quants materials entre en la triga, e si lo cercle se pot quadrar, e qual fo millor poeta entre Virgili e Homer, quantes esteles ha en lo cel, e com s’engendren en l’èer lo tro e el llamps, l’arc de Sant Martí, la pedra e altres coses, e si los elements són simples o composts, e si es pot convertir la u en l’altre, e què signifiquen les cometes, e què es fa en Àsia, Àfrica e Europa, e quantes gents d’armes ha l’Almorat; qual és lo pus amorós de la vila e qual és estat enganat per aquella que ama, ab qui dorm sa veïna, de qui és prenys l’altra e en qual mes deu encaure, e quants amadors ha l’altre e qui l ha tramès l’anell e qui li ha dat lo collar de perles, e quants ous fa dins l’any a gallina de la sua veïna, e quantes fusades ixen d’una lliura de lli, e finament, ço que feren jamai los grecs e los troians, los romans e los cartaginesos. E així de tot plenerament informades, tornen-se’n a llurs cases e parlotegen-ne, sens lleixar-se’n, ab les serventes e catives del matí entrò el vespre, e encara de nits en dorment. E si troben algú que no les vulla oir o els contrast, enfelloneixen-se fortment, e especialment si alguna cosa que dit hagen los serà reprovada. ¿E què et penses tu ara que isca d’aquesta així sobtosa saviesa, divinalment en elles infusa? Cert, una bona doctrina a llurs filles, çò és: en qual manera sabran enganar llurs marits, reebre lletres dels amadors, respodondre aquelles, i estar en les finestres comportant los modorros qui els van detràs, anar ab bon donari, haver bell gest, tenir secret qui es volran en llurs cases fenyent-se malalties per tal que el llit del marit romanga franc, e altres mals infinits. No deu ésser nombrat entre los savis qui creu que alguna mare s’adelit en haver millor e pus casta filla de si mateixa.” (Metge, 1999:138).

La falsedat en el plor i la intolerància a les crítiques d’aquells qui no comparteixen el seu parer, són vicis femenins que destaquen en el *Corbaccio*:

“Y no impide que una mentira, con un perjurio, con una maldad, con mil suspiros fingidos, con cien mil falsas lágrimas vayan a sus vecinos para que, cuando lo hayan de menester, las presten [...] [...] Bien es verdad que son dóciles en dejarse reprochar un defecto, y especialmente de aquellos que los demás ven con sus mismos ojos [...]. Y si dicen que han visto volar un burro, después de muchos argumentos en contra habrá que darles la razón enteramente; si no, las enemistades mortales, las insidias y los odios estarán inmediatamente en campaña. (Boccaccio, 1989:213).

De la mateixa manera, Metge recull els mateixos defectes afegint-t’hi algunes variacions:

“Si han de mester a dir una falsia o per un perjur o una gran malvestat, o molts sospirs o falses llàgremes, no els ne cal eixir de casa ne anar-les manllevant per lo veïnat [...]. Un ben han, a la veritat: que pacientment soferen de llurs defalliments castigades, e singularment de les coses que hom ab los propis ulls veu. [...]. Car si diran que han vist córrer cervos sobre la mar, e passar delfins en les selves, o porc volar per l’aire, necessari és que els sia atorgat. E si no ho és, oi e rancor seran tantost en lo camp.” (Metge, 1999:138-139).

Les dones del *Corbaccio* tenen un gran afany per controlar les finances dels marits i s'indignen davant de qualsevol mostra de desconfiança:

“[...] Y sintiéndose sumamente injuriada porque yo tan pronto como hubiera ella querido no la hice tesorera de cierta cantidad de dineros que tenia, mil veces me reprochó por ser hombre desconfiado, y máximamente con ella, hasta que consiguió lo que quería alabándose a sí misma, por otra parte, de ser más leal que Fabricio.”¹⁴ (Boccaccio, 1989:223).

En la versió de *Lo somni* aquest fragment depèn literalment del *Corbaccio* amb l'excepció que el relat de Metge és narrat en tercera persona:

“Part açò, tenen a sobirana injúria si dels diners de llurs marits no són gordadores e tesoreres, e reptaran-los contínuament d'èsser hòmens sens fe, e majorment vers elles, tro a tant que faça ço que volran, dient que qui fe no ha, fe no dóna, e lloant si mateixa de lleialtat sobre Fabrici.” (Metge, 1999: 139).

La supèrbia femenina es descrita en el *Corbaccio* a partir de la necessitat de les dones per sentir-se protagonistes de cançons i poemes d'amor:

“Canciones, serenatas y mañanitas y otras cosas semejantes, de mejor gana que ninguna escuchaba; y sumamente sentía encono contra quienquiera que fuese a quién, o por amor a quién, fuesen cantadas o compuestas, como quien de todas hubiese querido la dedicatoria [...]” (Boccaccio, 1989: 230).

La versió de Metge esdevé un préstec literal del fragment anterior, salvant algunes variacions lèxiques:

“Cançons e dances e semblants coses escolten ab gran plaer, majorment si per amor d'elles seran fetes; e si per altres seran dictades o cantades, han-ne sobiran fastig, car de totes volrien haver lo títol.” (Metge, 1999: 141).

Finalment, el cos de la dona en el *Corbaccio* és presentat com una caricatura a través de la qual Boccaccio descriu amb una gran virulència les diferents parts de la fisonomia femenina, elevant el grau de la sàtira misògina a la màxima potència.

El fragment del *Corbaccio* seleccionat per a la nostra anàlisi descriu l'aspecte que la vídua protagonista ofereix quan es lleva del llit al matí. Interessa destacar que aquest passatge manté una vinculació directa amb la descripció física de l'estimada de Bernat, que Tirèsies retreu a Metge en la seva conversa:

---

14 Segons Gómez, “Cayo Fabricio Lucinio fue cónsul romano de 282 al 278 a.C. Famoso por su pobreza y por no haberse dejado corromper por las ofertas de Pirro, rey de Epiro. Cicerón lo cita como ejemplo de virtud y también Valerio Máximo en su *Factorum et dictorum memorabilium* libri.” (Boccaccio, 1989:223).

“Tenía ésta [...] cuando salía de la cama por la mañana, la cara verde, amarilla, desteñida de un color de niebla de pantano y rugosa como lo están los pájaros en muda, arrugada y costrosa y toda desmoronada [...]. Y ¿quién sabe que las paredes ahumadas, no ya las caras de las mujeres, al cubrirlas de albayalde se vuelen blancas, y además, coloreadas, según lo que el pintor que las encala le guste ponerle sobre el blanco? [...]. En lo hinchado que ves sobre la cintura, ten por seguro que no hay estopa ni otro relleno que la carne de dos higos pasos que tal vez fueron manzanas verdes, al tacto y a la vista semejantemente deleitosas [...] [...] la barriga; la cual, por anchos y muchos surcos atravesada como lo están las chivas, parece un saco vacío que le cuelga de la quijada hasta el pecho.”(Boccaccio, 1989: 238-240).

Tot i recollir gran part del discurs del *Corbaccio*, Metge adapta el parlament de Tirèsies amb una certa atenuació en els detalls i la incorporació de noves descripcions com ara el retrat deformat dels pits femenins, que difereix de la font original de Boccaccio:

“L’hora que ella ix del llit sembla que ella haja contínuament habitat en estanys d’aigua o en lloc de pantà: ab la vista verda e ab la carn crostuda e rascosa semblant a cuixa d’estruç. ¿Has-la vista moltes vegades blanca e llisa? [...] Les seues mamelles, quines penses que sien? Cert, blanques com a cotó, grans entrò al llombríglol e buides com bossa de pastor.[...] Del ventre, que ha solcat de llongs e espessos solcs e de les altres parts de cos e membres seus amagats, no te’n diria per ma cortesia.”(Metge, 1999:143-144).

6. La ploma femenina com a contrapunt al discurs misogin

“Mais se les femmes eussent les livres fait
Je scay de vray qu’autrement fust de fair
Car bien scevent qu’a tort sont encoulpées”

Christine de Pizan, *Épistre au Dieu d’Amours* (1399) vv. 417- 419

L’al·legat misogin que transita incansable des de l’antiguitat fins als textos de Boccaccio i Metge erigeix una condemna unànime sobre la condició femenina que esdevé motiu de vindicació per algunes lletrades medievals.

Christine de Pizan encapçala la llista d’una sèrie d’escriptores singulars que maldaren per desfer les construccions creades per la literatura misògina a partir del seu qüestionament i en pro de la restitució dels valors i la dignitat de la dona medieval.

El seu protagonisme en l’escena profeminista de l’edat mitjana s’insereix en el debat literari iniciat al segle XIV a partir del *Roman de la Rose*, especialment propiciat pel contingut misogin de la segona part de l’obra, redactada per Jean de Meun. La discussió epistolar entre de Christine de Pizan i altres prohoms del moment —favorables al discurs de Meun—, vinculada a la difusió de la seva obra literària, obre el camí a un

llarg debat intel·lectual i literari conegut com *querelle des femmes*¹⁵ que perdurarà en l'Europa medieval fins ben entrada la segona meitat del segle XVIII. Feminista *avant lettre*, al seu paper en la *Querelle de la rose*¹⁶ cal afegir el seu al·legat —concebut amb l'objectiu d'apoderar el col·lectiu femení— a la feminitat cristal·litzat a *La ciudad de las damas*¹⁷ (1405) com a resposta a l'atac misogin provinent de *les lamentations de Matheolus* —un relat autobiogràfic en què el protagonista descriu les desgràcies sobrevingudes pel seu matrimoni—, una lectura casual que va impulsar la nostra escriptora a esquinçar el vel de la tradició misògina a través de la reflexió sobre la pròpia condició femenina a la recerca d'uns valors que identifica en una sèrie de referents femenins d'herència clàssica, alhora que reivindica drets bàsics com per exemple la formació de la dona com a via d'enriquiment personal i social:

“Por eso me asombra que haya hombres que opinen que las mujeres no deben estudiar y que impiden que lo hagan sus hijas, esposas o familiares, alegando que los estudios arruinarían sus costumbres”. (De Pizan, 2013:150).

Un altre cas paradigmàtic —que connecta de manera directa amb el discurs profeminista promogut per De Pizan gairebé un segle abans— és el de l'abadessa Isabel de Villena amb la seva obra mestra la *Vita Christi* (1497), centrada en el relat de la vida de Crist des d'una perspectiva particular en què la dona adquireix un protagonisme rellevant que transcendeix el dictat de la tradició per adoptar una nova forma que porta encastada l'empremta de l'experiència vital de la seva autora. La vida de Crist és configurada aquí en base a les dones que l'acompanyen durant el seu periple vital, un fet que requereix d'unes virtuts femenines que la religiosa no dubta a conferir a les protagonistes del seu relat a través de l'atribució d'unes qualitats personals i espirituals que es contraposen radicalment a les descrites pel discurs misogin:

“La naturaleza femenina aparece definida por dos rasgos. En primer lugar, el ansia de perfección, de santidad, que se alcanza a través de la virginidad, el deseo de soledad, la anorexia (I,635) y la pobreza (I, 650) como elementos constitutivos. El segundo rasgo, la efervescencia religiosa, se presenta como la virtud cardinal de las mujeres”. (Ruiz-Domènec, 1999:312).

Rere la ploma femenina de Christine de Pizan i d'Isabel de Villena, s'articula la veu inquieta de moltes dones —Hildegarda de Bingen, Margery Kempe, Elionor d'Aquitània, Margarita d'Oingt, Beatriu de Nazaret, Hadewijch d'Ambers, i altres tantes

---

15 Terme citat al capítol 3.1. “El debat sobre la condició femenina de la baixa edat mitjana”.

16 Expressió que fa referència al debat mantingut sobre el *Roman de la Rose*.

17 Faig servir una edició en castellà.

—, per a les quals l'escriptura ha constituït una via d'expressió de les seves vivències i un camí per mostrar la seva disconformitat amb el món que les envolta, un món essencialment masculí.

7. Conclusions

La constatació que la vitalitat literària del discurs misogin s'ha mantingut impassible al llarg del temps confirma les relacions intertextuals establertes per la tradició clàssica i la medieval. La veu de l'*auctoritas* —representada, entre d'altres, per Juvenal— ressona insistent en el text de Boccaccio i reproduceix alhora el seu so en *Lo somni* de Metge.

L'anàlisi de l'impacte de la tradició misògina clàssica en les lletres medievals ens duu a la confirmació de l'existència d'un debat prolífic sobre la condició femenina que es bifurca en posicions antagòniques, a favor i contra la dona, que transiten per camins oposats. D'una banda, el discurs antifeminista representat àmpliament en les obres analitzades per mitjà del vituperi femení i, de l'altra, el discurs defensat per Roís de Corella o Christine de Pizan —a la seva *Querelle de la Rose*— entre d'altres en què constatem una clara voluntat per contrarestar el discurs misogin enaltint els valors femenins com a centre d'interès discursiu.

Resulta evident que el discurs misogin parteix d'un desengany amorós del qual la dona apareix com a única culpable. Tanmateix, pels resultats exposats al nostre estudi sembla resolt el dubte sobre l'ombra de subjectivitat que vincula el discurs misogin amb la ideologia personal del seu escriptor. Tant Boccaccio com Metge elaboren textos misògins i laudatoris envers les dones, la qual cosa fa suposar que la motivació que els empeny a una determinada tria respon exclusivament a criteris literaris. Boccaccio ho fa en dues obres diferents (el *Corbaccio* i *De claris mulieribus*) i en dues llengües (italià i llatí), Metge té el mèrit d'incloure el doble joc misogin-laudatori en una mateixa obra, que són els llibres III i IV de *Lo somni* i en una sola llengua, que és el català. I això és el que té veritablement importància, més enllà de si el detonant d'una postura o altra és o no una situació personal.

La valoració paral·lela del *Corbaccio* i del llibre III de *Lo somni* ens ha permès constatar, d'una banda, la forta vinculació que mantenen entre sí els textos de Boccaccio i Metge des de la perspectiva de la condemna femenina que és vehiculada per una sèrie de *topois* definits per un reguitzell de vicis que es succeeixen —sense cap ordre ni concert— en ambdós textos.

D'altra banda, l'anàlisi comparativa dels vicis femenins continguts en fragments comuns ha revelat un discurs més contingut i irònic en el cas de Metge enfront de l'al·legat incendiari de Boccaccio contra les dones.

Finalment, la ploma femenina, en contraposició a l'escriptura misògina, ens mostra una voluntat conciliadora que es limita a la reivindicació d'uns valors reprimits i denigrats per l'ordre patriarcal. En aquest sentit, la reflexió sobre l'escriptura femenina ens ha permès discernir els motius que mouen les dones a expressar els seus sentiments per escrit com a única via d'alliberació personal i intel·lectual.

Queda palès, per tant, que la sàtira misogínia va esdevenir un recurs literari de gran impacte en la societat del moment com així ho demostra la seva empremta en obres literàries de gran relleu, com són el *Corbaccio* i *Lo somni*.

8. Bibliografia

Obres de referència

- BOCCACCIO, G (1989). *La elegia de doña Fiameta ; Corbacho*. Introducció, traducció i notes de Pilar Gómez Bedate. Barcelona: Planeta.
- METGE, B (1999). *Lo somni*. Edició i notes de Lola Badia. Barcelona: Quaderns Crema.

Sobre Boccaccio i la seva obra

- BOCCACCIO, G; FRANCH, N. (trad. s. XIV). (1935). *El Corbatxo*. Mallorca: ed. De Francisc de B Moll. Edicions de l'obra del diccionari.
- BRANCA, V (1975). *Bocacio y su época*. Madrid: Alianza editorial.

- BUTIÑÁ, J. (2001). *La proyección de Boccaccio en las letras catalanas de la Edad Media*. Cuadernos de Filología Italiana, núm. extraordinario, 499-533.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=807892> [Data consulta: 22 noviembre de 2017].
- DE RIQUER, M.(1975). *Boccaccio en la literatura catalana medieval. El Corbaccio y Bernat Metge y la traducción catalana del Decamerón de 1429*. Filología Moderna, núm. 55, 451-471.
- ESTEVA, L. (2013). *Sobre la fortuna de Boccaccio en la tradición peninsular. Las primeras traducciones catalanas y la incorporación de la misoginia en Cataluña*. Scripta, Revista internacional de literatura y cultura medieval y moderna, núm. 2, 213-226.

Sobre Bernat Metge i la seva obra

- BADIA, L. (1992). *Bernat Metge i els "auctores": del material de construcció al producte elaborat*. Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona. Vol. 43. <http://www.raco.cat/index.php/BoletinRABL/article/view/195547/270076> [Data consulta: 7 novembre 2017].
- BADIA, L. (2010). *Volent escriure a vostra consolació e plaer: Metge, corella i altres mestres de la prosa catalana dels segles XIV-XV*. Catalan Historical Review, núm.3, 185-195.
<http://www.raco.cat/index.php/CatalanHistoricalReview/article/view/229776/311821>
[Data consulta: 7 novembre 2017].
- BUTIÑÁ, J. (2003). *Bernat Metge, defensor de la dona i l'ideal de la pau*. Revista de filologia romànica, núm. 20, 25-40.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=975045> [Data consulta: 7 novembre 2017].
- BUTIÑÁ, J. (1994). *Cicerón, Ovidio, Agustín y Petrarca en "Lo Somni" de Bernat Metge*. Epos: Revista de filología, núm.10, 173-202.
<http://revistas.uned.es/index.php/EPOS/article/viewFile/9894/9440> [Data consulta: 7 noviembre 2017].
- CINGOLANI, S. (2002). *El somni d'una cultura: Lo Somni de Bernat Metge*. Barcelona: Quaderns Crema.

- CINGOLANI, S. (2001). *La ironia a Lo Somni de Bernat Metge, com a instrument de subversió cultural*. Dovella, núm. 71.
<http://raco.cat/index.php/Dovella/article/view/20506> [Data consulta: 7 novembre 2017].
- CINGOLANI, S. (1999). *Lo Somni de Bernat Metge: prolegòmens per a una nova edició*. Llengua i literatura: Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i literatura, núm.10 245-278.
<http://www.raco.cat/index.php/LlenguaLiteratura/article/view/151180/203080> [Data consulta: 7 novembre 2017].
- CINGOLANI, S. (2000) *Política, societat i literatura. Claus per a una interpretació de Lo somni de Bernat Metge*. Revista de Catalunya, núm. 150, 85-105.
- GÓMEZ, F.(2009-2010). *Revelació i testimoniatge en “Lo Somni”*: models sacres i proemials. Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, vol.52, 21-50.
<http://raco.cat/index.php/BoletinRABL/article/view/263382/369732> [Data consulta: 7 novembre 2017].
- VILANOVA, A. (1957-1958) *La génesis de “Lo somni” de Bernat Metge*. Boletín de la Real Academia de las Buenas letras de Barcelona, núm. 27, 123-156.

Sobre el tractament literari de la dona en l'edat mitjana

- ADRIAN, J (2008). *Cristina de Pizán: identidad personal y memoria colectiva*. Agora. Papeles de filosofía. Vol. 27, núm.2, 25-39.
https://minerva.usc.es/xmlui/bitstream/handle/10347/5989/pg_025-040_ag27_2.pdf?sequence=1 [Data consulta: 28 març 2018].
- ARCHER, R; DE RIQUER, I. (1998). *Contra las mujeres. Poemas medievales de rechazo y vituperio*. Barcelona: Quaderns Crema.
- ARCHER, R. (2011). *La cuestión odiosa. La mujer en la literatura hispánica tardomedieval*. València: Institució Alfons del Magnànim. Diputació de València.
- ARCHER, R. (2001). *Misoginia y defensa de las mujeres*. Madrid: Ediciones Cátedra. València: Institució Alfons el Magnànim.
- BADIA, L. (1998). “*Siats de natura d'anguila en quant frares: la literatura segons Bernat Metge*” a *De Bernat Metge a Joan Roís de Corella: Estudis sobre la cultura literària de la tardor medieval catalana*. Barcelona: Quaderns Crema, pàgs. 59-119.

- CANTAVELLA, R. (1992). *Els cards i el lliur: una lectura de "l'Espill" de Jaume Roig*.
Barcelona: Quaderns Crema.
- CANTAVELLA, R. (1987). *Lectura i cultura de la dona en l'edat mitjana: opinions d'autors en català*. Caplletra. Revista internacional de filologia, núm.3, 113-122.
<http://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/view/300736/390177> [Data consulta: 6 novembre 2017].
- CANTAVELLA, R. (1988-1989). *Sobre el Maldit Bedit de Cerverí*. Llengua i literatura, núm.3, 7-40.
- DE PIZAN, C; LEMARCHAND (trad.) (2013). *La ciutat de les dames*. Madrid: Ediciones Siruela.
- DE RIQUER, I. (2005). *Mala domna i dona del mal: el rebuig de l'estimada infidel per part dels trobadors i dels poetes catalans de l'edat mitjana*. Caplletra, núm.39, 141-169.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2371563> [Data consulta: 6 novembre 2017].
- DUBY, G; PERROT, M. (dirs.)(1992) *Historia de las mujeres en Occidente*. Vol. 2, La Edad Media. Madrid: Taurus.
- GOYADOL, P. (2012). *La ciutat de les dames i Terra d'elles: dues utopies feministes en català*. Quaderns. Revista de traducció, núm.19,169-182.
<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsTraduccio/article/view/257033/344075>
[Data consulta: 22 novembre 2017].
- LOUZADA, P. (2010). *Difamación y defensa de la mujer en la edad media. Pasajes obligatorios*. Temas medievales, núm.5, 73-94.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=4679278> [Data consulta: 28 març 2018].
- ORTS, J. (1993). *La mujer en la narrativa catalana medieval: una semblanza*, a: Rina Walthaus (ed.) *La mujer en la literatura hispánica de la Edad Media y el Siglo de Oro*. Amsterdam: Ediciones Rodopi.
- OVIDI (2012). *Metamorfosis*. Barcelona: La Magrana.
- PUIG, M. (1995). *Poesia misógina en la Edad Media Latina (siglos XI-XIII)*.
Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. Pàgs. 104-105.
- ROIG, J. (2006). *L'espill*. A cura d'Antònia Carré. Barcelona: Quaderns Crema.
- RUIZ, J. (1999). *El despertar de las mujeres. La mirada femenina en la Edad Media*.
Barcelona: Ediciones Península.
- WADE, M. (1986). *La mujer en la edad media*. Madrid: Nerea.

Sobre l'origen i les característiques de la literatura romànica medieval

- BADIA, L. (2014). *Història de la literatura catalana*. Vol. 2. Literatura medieval, segles XIV-XV. Barcelona: Enciclopèdia catalana.

- BORRÀS, L. (1999). *Més enllà de la raó : formes de follia a l'Edat Mitjana*.
Barcelona : Quaderns Crema.
- BUENO, M. (2015). *Las emociones medievales: el amor, el miedo y la muerte*. *Vinculos de Historia*, núm.4, 72-90.
<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5118636> [Data consulta: 7 novembre 2017].
- CARRÉ, A; SOLER, A. (2011). *Narrativa catalana medieval*. Barcelona: FUOC.
- CARRÉ, A; SOLER, A. (2011). *Literatura catalana medieval*. Barcelona: FUOC.
- CERDÀ, J. (coord.); BASTARDAS, M.; CINGOLANI, S.; DE RIQUER, I.; MASSIP, F.; SIMÓ, M.(2012).*Literatura europea dels orígens. Introducció a la literatura romànica medieval*. Barcelona: Editorial UOC.
- HAUF, A; ROSSICH, A. (dir.). (2010-2011). *Panorama crític de la literatura catalana, I-II: Edat mitjana*. Barcelona: Vicens Vives.
- FERRER, V. (1984). *Sermons*. Vol. II. Barcelona: Editorial Barcino.
- SOLER, A. (2003). *Literatura catalana medieval. Un recorregut multimèdia pels grans autors i els seus textos*. Barcelona: UOC.